مارتین لۆتەر : شۆڕشگێڕێک لە بەرگی ریفۆرمخوازێکدا … ئەردەڵان عەبدوڵڵا

جیهان یادی 500 ساڵە بەسەر ریفۆرمەکانی مارتین لۆتەر دەکاتەوە

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا چەند کەسێک هەبوون، کە توانیویانە لەڕێگەی پرەنسیب و بۆچوونەکانیانەوە، تەواوی مێژووی مرۆڤایەتی لە قۆناغێکەوە بگوازنەوە بۆ قۆناغێکی تر، یەکێک لەو کەسایەتییانەش، زانای ئایینی و بیرمەندی ئەڵمانی ، مارتین لۆتەر کینگە.
هەفتەی پێشوو لە تەواوی جیهاندا یادی 500 ساڵەی بڵاوبونەوەی کتێبە بەناوبانگەکەی مارتین لۆتەر کە بە پرەنسیبە 95 بەندەکە ناسراوە، لە ئەڵمانیا و جیهان کرایەوە. ئیتر لێرەوە و لەڕێگەی تێزەکانی مارتین لۆتەرەوە، کڵێسای مەسیحی جیهان درزی تێکەوت و دواتریش پاش سەد ساڵ، جەنگ لەنێوان برا مەسیحییەکان لەسەر مەزهەبی کاتۆلیکی و پرۆتستانتی دروستبوو، کە بە جەنگی سی ساڵە دەناسرێت. بەڵام بەکۆتایی هاتنی ئەو جەنگە، قۆناغێکی نوێ لە پێکەوە ژیانی ئایینەکان سەریهەڵداو تێزی لێبووردەییش ، بەناو ئەوروپادا بڵاوبوویەوە.

لە تەواوی جیهاندا یادی تێزەکانی مارتین لۆتەر کرایەو، بەڵام لە ئەڵمانیادا یادەکە لەچاو وڵاتانی تری جیهان بەهێزتربوو، چونکە مارتین لۆتەر کوڕی ئەم وڵاتەیە. هەربۆیە بەچەندین شێوە ئەم یادە کرایەوە. ئەنجیلا مێرکلی راوێژکاری ئەڵمانیا لەیادەکەدا جگە لەوەی ستایشی ڕۆڵی مارتین لۆتەری کرد لە بڵاوکردنەوەی گیانی لێبوردەیی و پێکەوەژیانی ئایینەکان، لەهەمانکاتیشدا رایگەیاند: لێبوردەیی ڕۆحی ئەوروپایە.
لە پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیە، ئاخۆ ئەم هەموو گرنگییە چییە کەبەم پیاوە درا؟ مارتین لۆتەر چیکردووە تاوەکو تەواوی جیهان بەمشێوەیە ڕێز لە تێزو بۆچوونەکانی بگرن؟ وە ئەو بۆچوونانە کامانەن، کەوایکردووە ئەم هەموو ڕێزە بەم پیاوە ببەخشرێت؟ لێرەدا هەوڵ دەدەین بەکورتی و پوختی وەڵامێکی دروستی ئەم پرسیارانە و کۆمەڵێک پرسیاری تریش بدەینەوە

مارتین لۆتەر کێیە؟

مارتین لۆتەر لە ساڵی 1483 لە شارۆچکەی ئایسلیبین لە رۆژهەڵاتی ئەڵمانیا لەدایک بووە. لەساڵی 1505 چۆتە قووتابخانەی کڵێسای ئۆگوستینی لە شاری ئیرفۆرت. هەر لەمنداڵییەوە مارتین لۆتەر، باوەڕێکی تەواوی بە خودا و مەسیحییەت هەبووە، لەهەمانکاتیشدا خاوەن شارەزاییی و زانیاری زۆری لە بارەی ئایین و لاهوت و زانستەکانی ترەوە هەبووە.

سەرەتای گومانەکانی

بەڵام لەگەڵ کامڵبوون و خوێندنەوەی زیاتر، لای ئەم گەنجە مەسیحییە کێشەیەک دروست دەبێت، ئەویش گوومانکردن لە بارەی ئەوەی، ئایا چۆن دەکرێت خودا لەرێگەی چەکی غوفرانەوە لە کەسێک خۆشبێت؟! کەلەوکاتەدا تەواوی پیاوە ئایینەکانی ئەوروپا، ئەم چەکی غوفرانانەیان بەخەڵکی ئاسایان دەفرۆشتەوە. هەروەها چۆن دەبێت قسەو ووتەکانی پاپای فاتیکان لەسەر هەموو شتێکەوە بێت و تەنانەت لە ئینجیلیش گەورەتر بێت؟ هەمووئەمانە بوونە سەرەتای گوومانی لۆتەر لەسەر کڵێسای کلاسیکی مەسیحی و دەسەڵاتی پاپای فاتیکان.

پیاوێکی ئەکادیمی پلە بەرز

لەساڵی 1512 لە زانکۆی فێتینبێرگ ، شەهادەی دکتۆرا لە بارەی ئوسوڵی ئاینەوە دەهێنێت، دواتریش لەساڵی 1517 نازناوی پرۆفیسۆر دەهێنێت و لەهەمان زانکۆدا دەبێتە مامۆستا لاهوت و زانستە ئاینییەکان.

رووبەروبونەوە لەگەڵ پاپای فاتیکان

لەکۆتایی ساڵی 1516 دا، پاپای فاتیکان قەشە دۆمینیکان وەکو نوێنەری خۆی بۆ ئەڵمانیا دەنێرێت، تاوەکو کۆمەڵێک چەکی غوفران بفرۆشێت، بەو ئامانجەی کە پارەیەکی باش کۆبکاتەوە، تاوەکو دواتر بتوانن کڵێسای کاتیدرائی قەدیس بوترس لە رۆما نۆژەن بکەنەوە. جێگەی ئاماژەیە لەوکاتەدا کڵیسای پاپایی فاتیکان، باوەڕی تەواوی بە فرۆشتنی ئەم چەکی غوفرانە هەبوو، هەروەها پێیان وابوو، ئەوە واجبی ئیماندارانە، کە کڵێسا دروستبکەن و یان کار لە دروستکردن و نۆژەنکردنەوەی بێ بەرامبەر بکەن ، ئەم کارەشیان، بەکارێکی پیرۆزیان دادەنا .

دیارە پێشتر لۆتەر لەناخی خۆیدا گوومانی لەبارەی فرۆشتنی چەکی غوفران پەیداکردبوو، ئەو لەوباوەڕەدابوو، کەتەنها خودای مەزن

دەسەڵاتی لێخۆشبوون و بەخشندەیی هەیە و هیچ کەسێکی تر مافی ئەوەی نییە بەناوی خوداوە ئەم کارە بکات. ئەوە بوو لە 31 ئۆکتۆبەر 1517 نامەیەکی بۆ قەشە ئەلبەرت ماینزی کە قەشەی باڵای شاربوو نارد، لەو نامەیەدا ناڕەزایی خۆی دەربری بەوەی کە قەشە ئەلبەرت چەکی غوفرانی پاپایی فرۆشتووە. لە نامەکەیدا مارتین لۆتەر ناڕەزایی لەم کارە دەربڕیی و جگەلەوەش ، نوسخەیەکی لە کتێبە بەناوبانگەکەی کە بە ” پرەنسیبە 95 بەندەکە” ناسراوە بۆ نارد.

لە نامەکەیدا لۆتەر لە قەشە ئەلبەرت دەپرسێت: بۆچی پاپای فاتیکان دەیەوێت لەڕێگەی پارەی خەڵکی هەژارو دەستکورتەوە کڵێسای قەدیس بوترس نۆژەنبکاتەوە؟!، ئەی باشە بۆچی ناچێت لە پارەی خۆی یان پارەی فاتیکان ئەو کارە بکات؟!
دیارە خۆی لەخۆیدا ئەم پرسیارە کوفرێکی گەورەبووە لەوکاتەدا، هەربۆیە تەواوی پیاوانی ئایینی لەم کارەو لەم پرسیارەی لۆتەر تووڕە دەبن. ئیتر لێرەوە سەرەتای راپەڕینی لۆتەر دەستپێدەکات و لەهەمانکاتیشدا غەزەبی پاپا و پیاوانی ئایینی لەناو ئەڵمانیاو دواتریش ئەوروپا، سەرهەڵدەدا و رووبەرووی کێشەی گەورە دەبێتەوە.

کتێبی 95 بەندەکە

لۆتەر لەساڵی 1517 دا لەهەموو رووییەکەوە تەواو کامڵ بوو بوو، لەرێشەوە هەوڵیدا بۆچوون و گوومانەکانی هەمووی کۆبکاتەوە لەکتێبە بەناوبانگەکەی دا کەلە 95 بەند پێکدێت و باس لە ئایینی مەسیحیی و زانستی لاهوت دەکات ،هەروەها رەخنە توندەکانی خۆی ئاڕاستەی دەسەڵاتیی پاپایی و کڵێسای ئەوکاتە بکات. ئەمە یەکەم هەنگاوی لۆتەر بوو بۆ دەرچوونی لە قۆناغێکی پڕ لە گوومان و دوودڵی، بۆ قۆناغێکی تر کە ژیانی بەرەو ئاڵۆزیی و نارەحەتی دژاوریی برد.
دەرکردن و راونانی لە کڵێسا
دیارە رەخنەگرتن لە کڵێسا و پاپا و پیاوانی ئایینی لەسەدەکانی ناڤیندا، یەکێک بووە لە کوفرە هەرە گەورەکان و زۆرجاریش مرۆڤەکانیان لەسەر سووتاندووە، لە مارتین لۆتەر بەحوکمی ئەوەی زانایەکی گەورەی بووە، هێندە سزای توندیان نەداوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا رووبەرووی ئاڵۆزکاری گەورە دەبێتەوە.

لەسەر داوای خۆی ، لەساڵی 1521 دا لە شاری فۆرمز، داوای بەستنی ئەنجومەنێکی دەکات کە تێیدا کۆمەڵێک پیاوی ئایینی لەشاری فۆرمز و دەوروپشتی ئامادە دەبن، هەروەها قەیسەر کارلی پێنجەمی ئیمپراتۆری رۆمانی پیرۆزیش ئامادەی کۆبوونەوەکە دەبێت، تاوەکو تێزو

بۆچوونەکانی خۆی بەیان بکات، ئەم کۆبوونەوەیە لە دادگاییکردن نزیک بوو.، تاوەکو کۆبوونەوەی پیاوانی ئایینی.
تەواوی پیاوانی ئایینی لەو مەجلیسەدا دژی لۆتەر دەوەستنەوەو دواتر وەکو کەسێکی مورتەد دادەنرێت و لە کڵێسا دەریدەکەن، هەربەمەش وازی لێناهێنن و دواتریش شاربەدەری دەکەن، دواتر قەیسەر بڕیار دەدات کە مارتین لۆتەر لە قەڵای فۆرتینبێرگ دەستبەسەر بکات.
لە ئەم زیندان و دەستبەسەرکردنە بەخێر بەخێیی و مێژووی مرۆڤایەتی دەگەڕێتەوە، چونکە لەرەوە هەندەی تر کاتی زیاتری دەستدەکەوێت، تاوەکو هەنگاوی گەورەتر بنێت.
یەکەمین ئینجیل بەزمانی ئەڵمانی
لەساڵی 1521 کاتێک لە قەڵای فۆرتینبێرگ دەستبەسەر دەکرێت، لەم قەڵایەدا داهێنانێکی ئێجگار گەورە دەکات، ئەویش وەرگێڕانی کتێبی پیرۆزی ئینجیل لەزمانی لاتینییەوە بۆ زمانی ئەڵمانی، ئەمەش یەکەمجارە کارێکی لەوجۆرە بکرێت.
جێگەی ئاماژەیە پێشتر لەتەواوی جیهاندا، ئینجیل تەنها بەزمانی لاتینی بڵاودەکرایەوە، زمانی لاتینیش، زمانی نووسین و نوخبەی ڕۆشنفکری ئەوروپا بوو. هەروەها وەرگێڕانی کتێبی ئینجیلی پیرۆزیش، بەکارێکی کوفر دادەنرا، پێشتر لەسەدەی 13 دا لە ئینگلتەرا هەوڵێکی لەمجۆرە درا، بەڵام هەر زوو شکستی هێنا.

داهێنانی ئامێری چاپ

زۆرکەس لە مێژوونوسانی جیهان، هۆکاری سەرکەوتنی پەیامەکەی مارتین لۆتەر دەگەڕێننەوە بۆ داهێنانی ئامێری چاپ لەلایەن زانای ناسراویی ئەڵمانی گوتینبێرگ، چونکە لەڕێگەی ئەم ئامێرەوە ئیتر توانرا کتێب نووسخەی زیاتری لێ چاپ بکرێت.
لەوکاتەدا کتێبەکەی مارتین لۆتەر لە ئەڵمانیادا، زیاتر لە 60 هەزار دانەی لێفرۆشرا، هەروەها کتێبەکانی تریشی، لەرێگەی ئامێری چاپەوە، زیاتر بڵاوکرایەوەو بووە هۆی ئەوەی کە پەیامەکەی باشتر بەناو ئەڵمانیاو ئەوروپادا بڵاوبێتەوە. ئەمەش یەکەمجارە کە داهێنانی تەکنیکی خزمەتی داهێنانی ڕۆحیی و فکری بکات.

بزووتنەوەی ریفۆرمی ئایینی

بزووتنەوەی ریفۆرمی ئایینی لسەدەکانی ناڤینەوە لەناو کڵێساکانی ئەوروپەدا پەیدابوو، سەرەتای ئەم بزووتنەوانەش بە گوومان و پرسیارکردن بوو لەبارەی دەسەڵاتی پاپا و دەسەڵاتی خودا

دەستیپێکرد، دواتریش دروستبوونی چەکی غوفران ئەم پرسیارو گوومانانەی زیاتر کرد. لە ئەوروپادا تێزەکانی لۆتەر بەسەر وڵاتانی : ئەڵمانیا و ئەسکەندەنقیا و دەوڵەتانی بەلتیق و هۆڵەندا" زاڵبوو. " لە سویسرا و فەرەنساو تارادەیەکیش بەریتانیا ، تێزەکانی قەشەی ریفۆرمخوازی فەرەنسی یوهانس کاڵفین زاڵبوو، کەدواتریش تەوژمی ئەم بزووتنەوەیەوە گەیشتە باکوری ئەمریکا.
ئەم بزووتنەوە ئایینییە ریفۆرمخوازانە هەموویان دژی دەسەڵاتی پاپا و چەکی غوفران وەستانەوە، لەهەمانکاتیشدا پێیان وابوو، کەلەنێوان عەبد و خودادا هیچ کەسێکی تر نییەو مرۆڤ دەتوانێت راستەوخۆ لەگەڵ خودای خۆی بدوێت و هەر خوداش لەکارو چالاکییەکانی مرۆڤ بەرپرسە. هەروەها پێیان وابوو، مرۆڤ لەرێگەی کاری چاکەوە،دەتوانێت بەخشندەیی خودا دەستبکەوێت، نەک لەرێگەی چەکی غوفران و پیاوە ئایینییەکانەوە. جگە لە وەستانەوە بەرامبەر هەندێک طقوساتی ئەو سەردەمە کەبریتیبوو لە زیارەتکردنی قەبری پیاوە ئایینییەکان. هەروەها پرۆتستانتەکان تەنها ئینجیلیان بە مەرجەعی ئایینی مەسیحی دادەنا و دژی دەسەڵاتی پاپا و فاتیکان وەستانەوە.

هەموو ئەمانەش ئاگرێکی گەورەی لەناو کۆمەڵەی ئەوروپیدا دروستکرد. ئەم بیروبۆچوونانە بەتایبەتی کتێبەکانی لۆتەر لەسەرووهەموشیەوە، 95 تێزەکەی، لەماوەیەکی ئێجگار کورتدا بەناوتەواوی ئەورپادا بڵاوبوویەوە، هەرئەمەش وایکرد لە پاش سەد سال لە بڵاوبونەوەی تێزەکانی لۆتەر، لەساڵی 1618 تاوەکو 1648، جەنگێکی خوێناوی سی ساڵە لەتەواوی ئەوروپادا لەنێوان پرۆتستانت و کاتۆلیکەکان سەرهەڵبدات و ئەم جەنگەش بووە هۆی کوژرانی ملیۆنان کەس و وێران بوون و سوتاندنی سەدان شارو گوند. لە دواتر لەساڵی 1648 جەنگەکە کۆتایی پێهات و لەرێشەوە لێبووردەیی ئایینی لە ئەوروپادا سەریهەڵدا.

بۆچوونەکانی مارتین لۆتەر

ئەوەی وایکردووە کە مارتین لۆتەر کینگ بەمەزنی بمێنێتەوە، بۆچوونە فکریی وئایینی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکانیەتی، کە توانی گەورەترین شۆرشی فکریی و ئایینی لە کۆمەڵگەی ئەوروپیدا بکات، کەدواتر کاریگەری گەورەی بەسەر تەواوی جیهانەوە هەبووە.
گەورەترین شۆرشی فکری ئایینی کە مارتین لۆتەر کردی، بریتییە لە وەستانەوەو دژایەتیکردنی فرۆشتنی چەکی غوفران لەلایەن کڵێساوە، ئەمە خۆی لەخۆیدا لەو سەردەمەدا وەکو کوفرێکی گەورە سەیر دەکرا، چونکە هەر دژایەتیکردن یان رەتکردنەوەی شتێکی لەو جۆرە لەلایەن

خەڵکی، مایەی قبووڵکردن نەبوو، بگرە تەواوی خەڵکی لەرێگەی ئەو چەکانەوە، دڵیان بەوەخۆشبوو کەئەوان دەچنە بەهەشتەوە.
خاڵیکی گرنگی تر وەستانەوەو داژیەتیکردنی دەسەڵاتی رەهای پاپای فاتیکان و قەشەکانی بوو. لە پاش ب□□اوبونەوەی مەسیحییەت لەئەوروپادا و دروستبوونی دەسەڵاتی پاپای لە رۆما، تەواوی کۆمەڵگەی ئەوروپی بە مەلیک و ئیمپراتۆر تاوەکو خەڵکی جووتیارو کۆیلەکان، هەرهەمویان لەژێر فەرمانی پاپای رۆمادا بوون. هیچ کەسێک نەیدەتوانی دژی فەرمانەکانی بوەستێتەوە. لێ کاتێک مارتین لۆتەر هات، تەواوی ئەو دەسەڵاتەی رەتکردەوەو رایگەیاند: لەنێوان مر□ق و خودادا، هیچ لایەنێکی سێهەم نییەو مر□قی مەسیحی دەتوانێت لەرێگەی خودا پەرستییەوە بە ئامانجی خۆی بگات و چارەنوسی خۆی دیاریبکات. ئەمەش چ لەرووی ئایینی و چ لەرووی فکریی و عەقڵییەوە، لەو سەردەمەدا گەورەترین شۆرش بووە.
بیرمەندی ناسراوی عەرەبی هاشم صالح لەبارەی لۆتەرەوە دەڵێت: مارتین لۆتەر دژی دەسەڵاتی ڕەهاو پیرۆزی پاپا و کڵێسا و پیاوانی ئاینی وەستایەوە، تەنها دانی بە دەسەڵاتی ڕەها وپیرۆزی خودا دانا و ئەوانی تری ڕەتکردەوە.
لۆتەر گووتی: دەستبکەن بە پشکنین و لێکۆڵینەوە لەسەر هەموو توراسێکی کڵێسایی، تەنها توراسە چاکەکان قبووڵ بکەن ، واتە : ئەوانەی کە لەگەڵ ووتە و فەرمایشتەکانی خودا یەکدەگرنەوە.
بە واتایەکی تر هیچ یاسای□کی ئایینی نامانبەستێتەوە بە فەرمان و فەرمایشتەکانی پاپا وە، واتە مەسیحیەکان مافی ئەوەیان هەیە کە هەموو فەتوایەکی کڵێسایی پاپاوی ڕەتبکەنەوە، گەر بزانن ئەو فەتوایە هیچ پەیوەندی بە ڕۆحی ئینجیلەوە نییە. (لێرەدا مەبەستی ئەو فەتوایە یە ، کە لە ناو دەقی ئینجیلدا نەبێت،،،، و. ک.)

هەرلەبەرئەوە لۆتەر هەموو نوێنەرایەتیکردنی پیاوانی ئایینی بەسەر خەڵکەوە ڕەتکردەوە یان بە شێوەیەکی تر ، هەموو شێوە واسیتەکردنی نێوان مر□قی مەسیحی و خودا ڕەتکردەوە ، کە زیاتر پیاوانی ئایینی دەیانوسیت خۆیان وەکو پردی پەیوەندی نێوان مر□قی مەسیحی و خودا دابنێن ، بەڵام لۆتەر دژی ئەمە وەستایەوە. بگرە لۆتەر پێی وابوو ، کە هەموو مەسیحییەک بۆ خۆی ” پیاوێکی ئایینیە” ، وە ئەو کەسە دەتوانێت ڕاستوخۆ پەیوەندی بە خودای پەروەردگارەوە بکات ، بە بێ ئەوەی پێویستی بە واسیتەکردن و پردی پەیوەندی هەبێت.
هەروەها کەسێکی مەسیحی بۆ خۆی دەتوانێت ، بە شێوەیەکی ڕاستوخۆ کتێبی ئینجیلی پیرۆز بخوێنێتەوە ، وە هیچ مەرجیش نییە کە دەبێت سەردانی پیاوێکی ئایینی بکات ، هەتاوەکو فێری بکات و شر□ق□ی

ئایەتەکانی بۆ بکات ، یان پرس بە پیاوانی ئایینی بکات ، ئینجا کتێبی ئینجیل بخوێنێتەوە. ئەو " واتە مرۆڤ" وەکو ئەوان " پیاوانی ئایینی " مەسیحییە و هەمان پلەو پایەشی لای خودا هەیە ، بگرە لەوانەبێت لەوانیش باشتر و شەریفتریش بێت .
بەمشێوەیە لۆتەر هەموو پلە هەرەمییەکانی ناو کڵێسای کاتۆلیکی لە پاپا سەندەوە و پاشانیش هێنایە خوارەوە. هەربەمشێوەیەش گەورەترین زلەی توندی لە ملهوڕیی و دواکەوتوویی کڵێسا وەشاند و کۆتایی بە بازرگانیکردن بە ئیمان و چەکی غوفران هێنا، کەلەوکاتەدا پیاوانی ئایینی دەستکەوتی زۆریان لەم بازرگانییە وەردەگرت.

پرسی ژن

خاڵێکی گرنگی تر ئەویش پرسی ژنهێنان بوو. هەتاوەکو مارتین لۆتەر نەهات، دەبوایە قەشەکان هەموویان رەبەن بوونایە و دژی فکرەی ژنهێنان یان ژنانی پاکیزە دەبوایە بە پاکیزەیی بمانایەتەوە، لە مارتین لۆتەر دژی ئەمە وەستایەوەو ساڵی 1525 لەگەڵ ژنە پاکیزە کاترین ڤۆن بورا خێزانی دورستکرد. ئەمەش بووە سەرەتای جیاکردنەوەی قەشەی پرۆتستاتن و کاتۆلیکی، چونکە کاتۆلیکەکان بەتوندی دژی شووکردنی پاکیزەکان و ژنهێنانی قەشەکانن.
کاریگەری لۆتەر بەسەر ئەدەب و هونەری ئەوروپییەوە
دیارە مارتین لۆتەر لەبارەی هونەرەوە بەتایبەتی رازاندنەوەی کڵێساکان بە وێنەو تابلۆی هەمەڕەنگ بۆچوونێکی تەواو پێچەوانەی هەبوو، ئەو دژی ئەم دیاردەیە بوو، هەربۆیە هەتاوەکو ئەمڕۆش کڵێساکانی پرۆتستانەکان بەپێچەوانەی کڵێسا کاتۆلیک و ئەرتەدۆکسەکانەوە، دژی رازاندنەوەی کڵێساکانن ، بگرە زیاتر قاڵبێکی ئاسایی لەخۆدەگرێت. بۆیە زۆرکەس لەتەریان بەدوژمنی هونەری تابلۆکێشان وەسفکرد.
بەڵام لەرووی هونەری گۆرانی ئایینییەوە، مارتین لۆتەر شۆڕشێکی گەورەی خوڵقاندوە ، چونکە دەیان ئاوازی بۆ گۆرانی ئایینی داناوە، ئەمەش لەرووی هونەرییەوە شۆڕشێک بووە لە گۆرانی ئایینی کەلەو کاتەدا کراوە.
کاریگەری لۆتەر بەسەر فکری ئەڵمانیی و ئەوروپییەوە.

هەموو مێژووناسان و بیرمەندانی جیهان لەسەر ئەوە کۆکن، گەر ریفۆرمی ئایینی لەئەوروپادا نەکرایە، ئەوا بەهیچ شێوەیەک ڕێنینساز سەری هەڵنەداو دواتریش شۆڕشی فکری لەدایک نەدەبوو. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، چونکە پێش ئەوەی فەیلەسووفانی قۆناغی ڕێنینساز لەسەروو هەمووشیانەوە" دیکارت، سیپێنزا، رۆسو، ڤۆلتێر و

لۆک وکانت، هیگل" دەستبکەن بە شرۆڤەکردنی جیهان و پەیوەندی مرۆڤ بەسروشتەوە، لەسەدەکانی ناڤین، مارتین لۆتەر سەرەتا دەستیکرد بەرەخنەگرتن لەدەسەڵاتی پاپایی، کەهەتاوەکو دەسەڵاتی پاپای فاتیکان نەخرایە ژێر گوومانەوە، نەتوانرا، رەخنە لەدەسەڵاتەکانی تر بگیرێت.

لەم بوارەشدا کتێبەکانی مارتین لۆتەر بەتایبەتی کتێبی " ئازادی مرۆڤی مەسیحی" کاریگەری زۆری هەبووە لەسەر فکری ئەوروپیی بەتایبەتی لەرووی ئازادیی سیاسیی وفکریی و ئایینییەوە. بگرە زۆرێک لەمێژوونوسان ئەم کتێبە بەسەرەتای بڵاوبونەوەی فکری ئازادی سیاسیی وئایینی دادەنێن.
لەلایەکی ترەوە لۆتەر زۆر دژی توندڕەویی ئایینی بووە لەهەمانکاتیشدا داوای لێبوردەیی و فکری ئازادی ئایینی کردووە. هەربۆیە دیسانەوە فکری ئازادیی سیاسیی و ئایینی و لێبوردەیی دەگەڕێتەوە بۆ لۆتەر، کە دواتر بووە یەکێک لە بنەماکانی فکری مۆدێرنی ئەوروپا، هەروەک ئەنجیلا مێرکلی راوێژکاری ئەلمانیا لە پاش سوپاسکردنی لۆتەر، رایگەیاند: ئەمڕۆ فکری لێبوردەیی بۆتە رۆحی ئوروپا.

لەلایەکی ترەوە کاریگەری گەورەی بەسەر بڵاوبوونەوەی فکری ئازادی هەبووە، هەروەک هاشم صالح دەڵێت: ئامانجی یەکەمین پرۆسەی ئازادی ئەوەبوو، کە مەسیحیەت لە بیروباوەڕی خراپ و خورافات پاکبکاتەوە، بەڵام بە بێ ئەوەی لە چوارچێوەی گشتی ئایین دەربچێت، هەرلەبەرئەمەشە ناویان لەم پرۆسەیە نا (پرۆسەی ڕیفۆرمی ئایینی). بەڵام پرۆسەی دووەمی ئازادی کە خۆی لە فەلسەفەی ڕۆشنگەری دەبینێتەوە، خۆی لە مەسیحیەت ڕزگارکرد و سەربەخۆیی فەلسەفی ئیعلانکرد و لە لاهووتی مەسیحی خۆی جیاکردەوە.

لێبوردەیی و جیاکردنەوەی ئایین لەدەوڵەت

لەلایەکی ترەوە زۆرێک لە نووسەران و مێژوونوسان و بیرمەندان، تێزەکانی مارتین لۆتەر و ریفۆرمەکانی، بەسەرەتای جیاکردنەوەی دەسەڵاتی ئایینی و دەسەڵاتی سیاسی دادەنێن، ئەو بەیەکەم کەس دادەنێن کەداوای جیاکردنەوەی دەوڵەت لە ئایینی کردبێت. پێشتر جۆرێک تەزاوج لەنێوان دەسەڵاتی ئایینی و دەسەڵاتی پاپای فاتیکان هەبوو، لە کاتێک لۆتەر دژی دەسەڵاتی فاتیکان وەستایەوە، وایکرد کە دەسەڵاتی ئایینی لەناو ئەو شوێنانەی کە مەزهەبی پرۆتستانتاین هەڵبژاردووە، کەمتر بێت. لێرەشەوە ئیتر فکرەی جیاکردنەوەی دەوڵەت

لەئایین لەئەوروپادا سەریهەڵداوە.

لۆتەر و جوولەکە

یەکێک لەو رەخنانەی کە ئاڕاستەی مارتین لۆتەر دەکرێت ئەوەیە کە دژی جوولەکەکان بووە، هەرچەندە سەرەتا دۆستیان بووە، بەڵام دواتر دژیان دەوەستێتەوەو هەمان فکری ناحەزی کاتۆلیکی بەرامبەر بە جوولەکەکان هەبووە.

لۆتەرو سیستەمی بازرگانیی و سەرمایەداریی

یەکێک لەجیاوازییە بنەڕەتییەکانی نێوان کاتۆلیک و پرۆتستانەتەکان ئەوەیە، مەزهەبی پرۆتستانت زۆر گرنگی بەکاری تایبەتی مرۆڤەکان دەدات و داواش لە مرۆڤەکان دەکات، سوود لە سامانی سەرزەویی و ژێرزەوی وەربگرن بۆ ئاوەدانکردنەوەی زەوی، ئەمەش بەکارێکی چاکەی دادەنێت بۆ مەسیحییەکان، بەتایبەتی لای کالڤینەکان. بەپێچەوانەی کاتۆلیکەکانەوە،زیاتر دەیانەوێت مرۆڤەکان لەخۆشی ژیان دووربخەنەوەو گۆشەگیربن. هەربۆیە لەزۆربەی ئەو ناوچانەی کەسەر بەمەزهەبی پرۆتستانت بوون گەشەیەکی ئابووریی و بازرگانی گەورەی تێدا بەدیدەکرا، بەتایبەتی لە هۆڵەندا، کە دواتر بووە بووکی بازرگانی ئەوروپاو بەهێزترین ناوچەی ئابووری جیهانی ئەوکات بووە. بەپێچەوانەوە وڵاتە کاتۆلیکەکان، لەرووی بازرگانی وئابوورییەوە دواکەوتووبون. هەربۆیە زۆرێک لە فەیلەسووفەکان، یەکێک لەخاڵەکانی بەهێزبوونی سیستەمی سەرمایەداری ، دەگەڕێننەوە بۆ بڵاووونەوەی مەزهەبی پرۆتستانتی.

تێڕوانینی ماکس ڤیبەر لەسەر لۆتەر

ماکس ڤیبەر(1864 -1920) کۆچی دوایکردووە. بەیەکێک لەزانا گەورەکانی بواری زانستی سۆسیۆلۆگی دادەنرێت و زۆرجاریش بەیەکێک لە دامەزرێنەرانی ئەم زانستەش دادەنرێت. دیارە ئەم کەڵە فەیلسووفە ئەڵمانییە، کۆمەڵێک کتێبی گرنگی لەبارەی فەلسەفەو ئابوورییەوە هەیە، لە یەکێک لەگرنگترین کتێبەکانی ” ئەخلاقی پرۆتستانیی و رۆحی سەرمایەداری” کەلە ساڵی 1905 چاپ و بلاوکرایەوە. ئەم کتێبە بەیەکێک لەسیما گرنگەکانی فکری ڤیبەر دادەنرێت.
ماکس ڤیبەر پێی وایە، پەیوەندییەکی ریشەیی لەنێوان مەزهەبی پرۆتستانتیی و سیستەمی سەرمایەداریدا هەیە، دەشڵێت: بزووتنەوە

ریفۆرمیستەکانی لەبواری ئایینی و مەزهەبی پرۆتستانتی، کاریگەری گەورەیان بەسەر بەهێزبوون و پێشکەوتنی سیستەمی سەرمایەداری لە ئەوروپادا هەیە. بەڵگەشی بۆ ئەمە ئەوەیە، مەزهەبی پرۆتستانتی داوا لە مرۆڤەکان دەکات ڕێز لە کارکردن بگرن و هەوڵ بدەن لە ڕێگەی کارەکانیانەوە، لە خودا نزیک ببنەوە، هەروەها داوای ئاوەدانکردنەوەی زەوی دەکات بە تایبەتی مەزهەبی کالڤین. ئەمەش لەگەڵ ڕۆحی سیستەمی سەرمایەداریدا دەگونجێت، چونکە لای سیستەمی سەرمایەداری، کارکردن سەرچاوەی داهات و سوودە.

ڤیبەر پێی وایە، مەزهەبی پرۆتستانتی زیاتر مەزهەبێکی دونیاییە و داوا لە مرۆڤ دەکات، کە خۆشی لە ژیانی ئێستا ببینن ئەوەش لە ڕێگەی کارکردنەوە، بە پێچەوانەی مەزهەبی کاتۆلیکییەوە، کە زیاتر داوا دەکات، مرۆڤەکان خۆشی ژیان هەڵیاننەخەڵەتێنێت و زیاتر کار بە خوداپەرستی و ئەودونیا بکەن.

هەربۆیە ڤیبەر پێی وایە، گەر مەزهەبی پرۆتستانتی و ریفۆرمی ئایینی لە ئەوروپادا دروست نەبوایە، ئەوا سیستەمی سەرمایەداریش سەرنەدەکەوت، بگرە ریفۆرمی ئایینی بە پێویستی ریشەیی سیستەمی سەرمایەداری دادەنێت.

بۆچی مارتین لۆتەر توانی سەرکەوتن بەدەستبهێنێت؟!

دیارە وەکو پێشتر ئاماژەم پێکرد پێش مارتین لۆتەریش چەندین بزووتنەوەی تر لە ئەوروپادا هەوڵی ریفۆرمخوازیان لە بواری ئاییندا دەدا، بەڵام سەرکەوتوو نەبوون. بەلام ئەوەی کەوایکرد مارتین لۆتەر سەرکەوێت، کۆمەڵێک فاکتەری سیاسیی و ئابووری و کۆمەڵایەتی وتەکنیکی بوون.

پێش هەموو شتێک دەتوانین بڵێین ،دۆزینەوەی ئامێری چاپ ، گەورەترین سوودی بە بزووتنەوە ریفۆرمخوازییەکەی لۆتەر گەیاند، چونکە توانی کتێبەکانی بەرێژەیەکی زیاتر چاپ و بڵاوبکاتەوە، چونکە پێشتر کتێب بەشێوەی دەستنووس هەبوو.

لەلایەکی ترەوە زۆرێک لەمیر و میرزادەکانی ئەوروپا ، لە ناخیاندا دژی دەسەڵاتی ڕەهای پاپا بوون، ئەوانیش زۆریان نەیاندەویست بەئەوەی ببنە مۆلیک بگەڕێنەوە بۆ ڕۆما، بگرە دەیانویست هەموو دەسەڵاتەکان لەلای خۆیان بێت، کاتێک پیاوێکی ئایینیش لەناو دەزگای ئایینی مەسیحیدا دەربکەوێت و بیەوێت کۆتایی بەدەسەڵاتی پاپا بهێنێت، ئەمە تاڕادەیەکی باش وەکو بیتاقە وابوو بۆیان دەرچووبێت، هەربۆیە لەزۆر شوێندا ، میرەکان و پیاوە ئایینەکانی سەر بەمەزهەبی پرۆتستانی بەرژەوەندی یەکی دەگرتەوە و دژی پاپا راپەڕین.

لەلایەکی ترەوە لەو کاتەدا کیشوەری ئەوروپا بەهۆی سیاسەتی کۆلۆنیالیستی و بەتایبەتی تاڵانکردنی کیشوەری ئەمریکا بەهەردوو بەشەکەیەوە وایکرد، سامانێکی زۆر بکەوێتە ئەوروپاوە، ئەمەش چینێکی بازرگانی گەورەی لێدروستبوو، زۆربەشیان پێشوازییان لە بۆچوونەکانی لۆتەر کرد، چونکە خزمەتی بەرژەوەندی ئەوانی دەکرد.
لەرووی کۆمەڵایەتییشەوە، کۆمەڵگەی ئەوروپا بەتایبەتی چینی هەژاران و جووتیاران، زۆر لەحاڵەتێکی خراپدا دەژیان، بۆچوونەکانی لۆتەریان بەکارهێنا، تاوەکو کۆتایی بەو وەزعە خراپەی خۆیان بیهێنن و شۆرش و راپەرین لەدژی دەسەڵاتی کڵێساو میرەکان بکەن، هەرچەندە لە جەنگی جووتیاراندا، لۆتەر دژیان وەستایەوە، چونکە ئەو لەگەڵ خوێن ڕشتندا نەبوو.
هەموو ئەمانە بوونەی هۆی ئەوەی کە سوود بە بزووتنەوەی مارتین لۆتەر و مەزهەبی پرۆتستانی بگەینن.
کاریگەری بەسەر کۆمەڵگەی ئەڵمانیاوە
ئەمڕۆ تەواوی ئەڵمانییەکان بەچاوی رێزو حورمەتەوە سەیری ئەم پیاوە دەکەن و بەیەکێک لەپیاوە گەورەکانی ئەڵمانیا دایدەنێن.
مارتین لۆتەر لە دوولاوە سوودی گەورەی گەیاندە ئەڵمانیا، یەکەم لەرووی زمانەوە، چونکە ئەو یەکەمین کەس بووە کەکتێبی بەزمانی ئەڵمانی نوسیوە، لەرەوە ئیتر ئەڵمانەکان توانیان بەزمانی خۆیان بنووسن،چونکە پێشتر نوخبەی رۆشنفکری ئەڵمانی، بەچاوی کەمەوە سەیری زمانەکەیان خۆیان دەکردو هەر بەلاتینی دەیانووسی.
دووەم شتیش لەرووی فکریەوە، مارتین لۆتەر بە دژایەتیکردنی دەسەڵاتی پاپا، جارێکی تر دەسەڵاتی ناوچەیی بۆ میرەکانی ئەڵمانیا زیادکرد، هەروەها لەرووی فکریشەوە، لۆتەر توانی بۆچوونی رەخنەگرانە لەناو مێشکی ئەڵمانەکان بچێنێت و بەچاوێکی رەخنەگرانەوە سەیری ژیان بکەن، ئەمەش سەرەتایەکی باشبوو بۆ لەدایکبوونی سەدان فەیلەسووفی ئەڵمانی.

دەرئەنجام:
بەدڵنیایەوە مارتین لۆتەر تەنها زانایەکی ئایینی نەبوو، هەروەها تەنها رابەرێتی ریفۆرمی ئایینی نەکردووە، بگرە کاریگەری گەورەی بەسەر فکر و سیاسەت و فەلسەفەی ئەوروپا و جیهان هەبووە، به واتایەکی تر دەتوانین بڵێین، مارتین لۆتەر شۆرشگێرێکی گەورەبووە لە بەرگی ریفۆرمخوازێکدا، چونکە ئەو کارانەی کەئەو لەوکاتەدا کردوویەتی، شۆرشێکی گەورەبووە. هەرلەبەرئەمەشە هەموو جیهان ، بەچاوی رێزەو سەیری ئەم پیاوە دەکەن.

سەرچاوە:

Barbara Beuys.Luthers Glaube und seine Erben.Rowohlt Verlag.-1 Hamburg.1982

/2 مارتن لوثر، الإصلاحي. سایتی . www.deutschland.de/ar

3/ Luther der Große. /www.faz.net

500 /4 سنة على انشقاق مارتن لوثر عن الكنيسة الكاثوليكية . رۆژنامەی النهاری لوبنانی: newspaper.annahar.com

5/ /www.zeno.org/Soziologie/M/max weber

/6 هاشم صالح . من الإصلاح الديني إلى التنوير الفلسفي. رۆژنامەی " شرق الاوسط" الجمعة – 15 ذو الحجة 1435 هـ – 10 أكتوبر 2014 مـ رقم العدد [13100]

تیۆدۆر Adorno ,Theodor ئادۆرنۆ … نووسینی : حەیدەر هەمەوەند

تیۆدۆر ئادۆرنۆ فەیلەسووف و کۆمەڵناسێکی ئەڵمانی بوو کە لە ساڵانی نێوان (1903-1969) دا ژیاوە . ئادۆرنۆ یەکێک بوو لە پێشڕەوانی قوتابخانەی فراکنفۆرت Frankfurt School .

کارەکانی / بۆچونەکانی

ئادۆرنۆ لەگەڵ ماکس هۆرکهایمەر Max Horkheimer خاوەنی ئاراستەیەکی تایبەت بوون لە قوتابخانەی فراکفۆرت .

ئادۆرنۆ لە کتێبی دیالێکتیکی رۆشنگەریدا Dialectic of Enlightenment کە بەهاوبەشی لەگەڵ ماکس هۆرکهایمەردا نووسیویەتی رەخنە دەگرێت لە فاشیزم Fascism و پیشەسازی کولتوری (یان پیشەسازی رۆشنبیری) Culture industry . ئادۆرنۆ پێیوایە کە ئازادبوونی عەقڵ لە ئەفسانە لە سەردەمی رۆشنگەریدا مەرج نییە هەمیشە ئاکامی باشی لێکەوتبێتەوە چونکە خودی عەقڵ بۆتە هێزێکی ناعەقڵانی کە بەردەوام هەوڵی کۆنترۆڵی سروشت و مرۆڤ دەکات کە ئەمەش بۆتە هۆکاری ئازار چێشتن و مەینەتی .

ئادۆرنۆ بە پێچەوانەی بەچوونی باوی کۆمەڵناسانەدا فاشیزم بە ئەنجامێکی سروشتی سیستەمی سەرمایەداری دەبینێت .

لە چەمکی پیشەسازی کولتوردا ئادۆرنۆ رەخنە لە راگەیاندنی گشتی و کولتوری جەماوەری دەگرێت و پێیوایە کە رۆڵی چەواشەکارانەی دەستەجەمعی پیادە دەکەن لە کۆمەڵگەدا چونکە کولتوری جەماوەری وەکو سینەما و بەرنامە تەلەفزیۆنیەکان و گۆڤارەکان و هتد کاڵای کولتوری بەرهەم دەهێنن کە مەبەستیان یاریکردنە بە کۆمەڵگە و راکێشانیەتی بەرەو سلبیەت . لە روانگەی ئادۆرنۆوە ئەم جۆرە کولتورە یان رۆشنبیریە جەماوەریە پێداویستییە دەروونیەکان تێر ناکات بەڵکو هەڕەشەیە بۆ سەر هونەری بەرزی خاوەن جەوهەرێکی هزری و لە راستیدا پێداویستییە دەروونیە راستەقینەکان بریتین لە ئازادی ، داهێنان و بەختەوەری راستەقینە .

ئادۆرنۆ لە کتێبی دیالێکتیکە نێگەتیڤەکان Negative Dialectics بۆچونەکانی خۆی سەبارەت بە مرۆڤ و گەردوون و چاخی نوێ دەردەبڕیت و لە ژێر کاریگەری دیالێکتیکی هیگلی باسی ناکۆکیە دیالێکتیەکان دەکات بەڵام لای ئادۆرنۆ تێز و ئەنتی تێز هەرگیز ئاشتی ناکەن بە پێکهێنانی سینتێز . ئادۆرنۆ رەهاگەرایی رەت دەکردەوە و ئەگەرچی بیردۆزەکانی لەسەر بنەمای ماددیەت و دیالێکتیک دامەزرابوون بەڵام بیردۆزەکانی مارکسی سەبارەت بە ناکۆکی چینایەتی و ئابووری رەت دەکردەوە .
کتێبێکی دیکەی ئادۆرنۆ بریتییە لە تیۆری جوانیناسی Aesthetic Theory کە تێیدا باسی کارکردەکانی Functions جوانی دەکات لە هونەردا هەروەها پەیوەندیەکانی نێوان هونەر و کۆمەڵگە پێیوایە کە پێویستە هونەر سەربەخۆ بێت و بەرگری لە حەق بکات .
ئادۆرنۆ چەندین کتێبی دیکەی هەیە .

دنیابینیی چینایەتی لە چیرۆکی ”تەنها حەوت هەنگاو”ی

عەبدوڵا ئەحمەد سادقدا

دەق و ڕەخنە....

نووسینی : عەبدوڵا سڵێمان (مەشخەڵ)
کەنەدا ٢٠١٦…

تەنها حەوت هەنگاو

هەرچەند تیغی هەنگاوەکانم ملی ئەو شەقامە بە چەند هەنگاو دەبڕێت ئارەزووی ژماردنی هەنگاوەکان لە مێشکمدا گینگڵە دەدات " یەک، دوو، سێ، ....، ....، ....، حەوت" سەرجەمی هەنگاوەکان لە شۆستەی ئەمبەر تا ئەوبەر حەوتە. تەنها حەوت هەنگاو، ئارەزووی سەدان جار ژماردنەوەی ئەوان بەهێزترە لە بێزاربوون و ماندووبوونی لەشە لاوازەکەم.
حەزی کەم کردنەوەی ژمارەی هەنگاوەکان مەلێکە و بەرەو گۆڕستانی ڕەحیم ئاوە بال□□ف□□ دەکەن. ئەم حەزەم تەنها جارێک هاتە دی کاتێک فراوان کردنەوەیان هەست پێ کرابوو، ژمارەی هەنگاوە گەورەکان تەنها چوار هەنگاو بوو. چواری گەورە و حەوتی ئاسایی بەهەشت و دۆزەخ لێک دادەبڕێنێ. لەگەڵ ماڵ ئاوایی کردنی دوا هەنگاو تیشکی ڕوناکی لەدەرگای تاریکی دەدات و خۆی دەکوتێتە ژوورەوە، جیهانی بەهەشت بەخێر هاتن لە تەماشاکەرانی پێشانگای شەقامە پاکەکانی دەکات. لە تابلۆکانی ئەوێ دا وێنەی ئۆتۆمبێلی نایاب و خانووی جوان و شەقامی پاک و کچی ناسک و نازدار بەرچاوی تەماشاکەرانی دەکەوێ کە حەزی هونەرمەندی تابلۆکان لەچەند ڕەنگێکی نامۆ جیهانێکی وای هێناوەتە کایەوە، تەنها حەوت هەنگاو پێشانگای ئەو تابلۆ ڕێک و پێکانە لە جیهانی ئازار و تێکۆشان و جۆگە چڵپاوی گەورەتر لە خڕی خاسە لەیەک جوێ دەکاتەوە.

هەست کردنی دووریم لە حەوت هەنگاو لە بەختیاری هەتا هەتایی یەوە شتێکی ئاسایی یە. لام وایە گەر بێتو جارێکی تر چەقۆ لە ملی ئەو ڕەش مارە بنێم و بە ڕق و کینەوە بیکەمە دوو لەتەوە ئەوا هەموو شتێکی کۆن کۆتایی دێت و هی تازەش دەست پێ دەکات. بەڵام ئاخ هەزار جار وەک تینووی چاو لە ئاو بە تاسەوە ئەو شەقامەم بڕی و لە ناسۆری و هەست بە نامرادی کردن بەولاوە هیچی ترم لە هەگبەی ئەم

گەشتە سەختەمدا نەبینی یەوە. ئەوبەری شەقامەکە مۆسیقایە، بەزمە، خۆشی یە ئاهەنگە، برسیەتی و هەژاری لە فەرهەنگی ئەوێ دا ووشەی نامۆن و مانایان نی یە. " ئاخۆ دووری نێوان بەهەشت و دۆزەخ حەوت هەنگاو نی یە!؟" بێ گومانم لەوەی کە کەمتریشە گەر بێتو ڕاستە و ڕاست ملی ڕێگای ئەو بەر بگریتە بەر، کاتی بڕینی ئەم ماوەیە لە پێنج چرکە تێ ناپەڕێ هەر چوار چرکە دەبێت بە دوور لێ ڕامان و سەیرکردنی سەدەیەکی وێڵی پێویستە بۆ پەڕینەوە، سەیرە حەوت هەنگاو تەنها حەوت هەنگاو سەدەیەکی پێویستە.

*

چاوپێکەوتنی یەکەم ڕۆژمان، ئەوان هەموو پێکەوە بوون تەنها من نەبێت کە لە جیهانە نامۆکەوە بە نوێنەری ڕاستەقین□ ه□ب□ژ□رابووم، پێکەوە دەدان. ئازاری هەستی بریندارم لە جیهانی خەیاڵی بێ پایاندا بەرەو دەریایەکی ڕەش ڕای دەماڵیم. ئارەزووی دەست لەنێو دەست نانیان مەلێکی سپی بوو لە قەفەزی تەلبەندی شاپەڕەکانی قەلەڕەشەیەکدا فڕەفڕی بوو. ڕۆژی دووەم لە جیهانەکەی خۆمەوە پیرۆسکۆبی غەواسەی خۆم لێ خستەکار بەرەو چوار جیهانی تازە کە بە چوار مر□ق نوێنرابوون سێ کوڕ و کچێ. دوو کوڕی ئەسمەر ویەکێکی سپی کچەکەش هەر سپی بوو، بەڕاستی جوانی یەکی ڕوخێنەری هەبوو چاوم بڕی یە چاوی هەستی ڕوخانی کۆنە قەڵایەک لە ناخەوەمدا دەستی پێ کرد. ئاوێنەی دەروون وورد و خاش بوو. بینین تێ ی دا بوو بە ستەم ڕۆژی دوایی دەرگا شەق و پۆق بووەکەی کۆنە جیهانەکەم کردەوە و بەرەو پچڕاندنی تەوقی دوورە پەرێزی کەوتمەڕێ.
هەستانە پێوەیەکی دەوویست تا نوێنەری بەڕێز دەست بە کارەکانی بکات و سەرەتا بکەوێتە دووان. ڕارایی و دوودڵی تەنگیان بە ناخەوەی جەنابی هێنابوو بۆ ڕزگاربوون لەو دێوەزمانە یەکسەر ڕووم کردە کوڕە پێست سپی یەکە و ووتم :- (تاکەی ئێمە وا بین؟ با یەک بناسین.) وەڵامێکی هێمن بۆ ئەم پرسیارە چەکەرەی دا " من ناوم فریادە…ئەویش کاروان…ڕزگار ئەمیش خوشکە گزنگە"

گزنگ بەیانێکی ڕوونە. هیوایە، دەست پێ کردنی کاری جیهانی ئەمبەرە و مژدەی ڕۆژێکی تازەی لەژێر باخەڵی دا شاردۆتەوە، بەیان حەزی کارکردن لەمبەر دەبزوێنێ کە هێشتا نووستن باڵی هێمنی بەسەر ئەوبەردا کێشاوە. کارکردنی ئەمبەر بەردەوامە تا ئێوارە و ئێوارەش نامرادی و بێ بەشی میوانی ڕەش و ڕووتەکە دەکات و مژدەی دەست پێ کردنی ڕابواردن بۆ وورگ زلەکانی ئەو بەر دەبات. لغاوی ئەسپی خەیاڵی گزنگم شل کردبوو، پەنجەی ه□□□ش ب□رەو چاوی ناخەوەم دەچوو، دەیقیژاند " تۆ مافی بیرکردنەوەی وات نی یە…شتی ئەوبەر بۆ

ئەمبەر یاساغە پێویستە گومرگ بدرێت، بەتۆش نادرێت نەکەی کوڕە نەکەی بیر لە شتی وا بکەیتەوە، گزنگ ئەو بەرەو تۆش ئەمبەر ئەو ئەوە و تۆش تۆ". هەستی وێڵی باڵی ڕەشی ماتەمی بەسەر شانۆی دەرووندا کێشا، بێ دەنگیەکی قووڵ وەکو قۆناغی سڕ بوونی ژیانی بۆق ڕایەخی خۆی ڕاخست.

بۆم دەرکەوت کە ڕزگار خەڵکی ئەمبەرە و حەزی نزیک بوونەوەم چەکەرەی دا، بەڵام ئەویش ئارەزووەکانی خۆی لەوبەر تۆو کردبوو، چەکەرەیان دابوو، رەگ و ڕیشەیان بە زەوی دا چوو بووە خوارەوە و جیاوازی لەگەڵ ئەواندا نەبوو.

تێبینی : فریاد حەزی لە گۆرانی ڕۆژئاوایی دەکات گوێ لە ڕۆژهەڵاتی ناگرێت. بەپێچەوانەی منەوە ئەوەی ئەمەگی ڕۆژهەڵاتی پێوە نەبێ حەزی لێ ناکەم" " حەوت هەنگاو، تەنها حەوت هەنگاو ب□□□ و ب□رە گەشت کەرێکی نامۆی ئەو جیهانە..بڕۆ..بڕۆ مل بنێ و حەوت هەنگاو ب□□□ و □یزە ماڵێکی ڕێک و پێک ببینە کە گەڵای دارەکانیان لەسەر دیواری حەوشەکانیانەوە پێش وازی لە گەشت کەران دەکات، هێمنی یەکی تەواو، تەنانەت دەنگی پشیلەکانیشیان نایەت."

وەکو باسیان دەکرد ئەو□ م□□ی کاروانە ئەوەش م□□ی گزنگە پاش چەند هەنگاوێکی تر ئەوەش م□□ی فریادە بەڕاستی کە تیشکی ئاراستەکراوی خانووەکە لەچاومدا جێگیر بوو لەناخەوە قاقا پێکەنیم بزەیەک کەوتە سەر لێوم بەرەبەرە قاقاکە نزم دەبووەوە تا بوو بە کوڵی گریانێکی بێ فرمێسک بۆ خەڵکە ڕەش و ڕووتەکە، لە دڵی خۆمدا ووتم " هەقی یەتی گۆرانی ڕۆژئاوایی نەبێت حەزی لێ نەکات چونکە ئەم خانووە لە ئیستگەی تەلەفیزیۆن دەچێت هەر بۆ ئەوە کراوە تیپە ڕۆژئاوایی یەکان ئاهەنگی تیا بگێڕن،"

*

چاوێکم بە خۆمدا گێڕا و گەڕامەوە پێستی خۆم تەنها ئەوەندەم لەو ژیان□ □□ایە بۆ مایەوە لە کوێوە هاتووم ڕووی گەڕانەوەم ئاراستەی ئەوێ بکەمەوە.

تەنها حەوت هەنگاو بکێشم و بگەڕێمەوە پێش سەدەیەک. حەوت هەنگاو ئەمگەیەنێتەوە سادەیی سروشت و سادەیی مر□ق و ژیانی پڕ چەرمەسەری و تێ کۆشان، ئەو ژیانەی کە لە سەرەتاوە بۆم دانراوە و لێ ی ڕاهاتووم، ژیانی ڕەش و ڕووتایەتی. " بە بێ ترس حەوت هەنگاوەکەت بکێشە."

لەسەر شۆستەکە ڕاوەستام، ئاوڕێکی دواوە دەدەم بینینی گزنگ ئارەزوویەکی بەدی نەهاتووە بێ پەشیمانی و ترس پێ یەکانت هەڵبێنەوە،

"ئەوە یەک، دوو، سێ، چوار، پێنج، شەش، ئەوەش هەر حەوتی،"
هەموو شتێ گۆڕاییەوە جێ ی خۆی، سادەیی و ئازار، هەرگیز لە کێشانی ئەو حەوت هەنگاوە پەشیمان نابمەوە بۆ دوا جاریشە کە کێشام ئەو چەند ڕۆژەش بوو بە ڕابردوویەکی لەیادچووی تۆمارنەکراو لە دەفتەری یادەکانمدا.

ئەیلوولی ١٩٨١
کەرکوک

تێبینی : لە کاتی تایپکردنی چیرۆکەکەدا دەستکاری خاڵبەند و ڕێنووسم نەکردووە و وەکو خۆی چۆن لە گۆقارەکە بڵاو کراوەتەوە، ئاوام نووسیوەتەوە.

گەڕانێک بەنێو سەرزەمینی دەق

“تەنها حەوت هەنگاو” (١) ئەو کورتەچیرۆکەیە کە لەزمانی کەسی یەکەمەوە (من) یان منی چیرۆکنووس بەسەرهات و ئازار و خەون و ئومێدی جیهانێک دەنەخشێنێ کە ڕەنگە ڕۆژێ لە ڕۆژان بەسەرهات و خەون و ئومێدی هەر هەموومان بووبێت. خەون و ئومێدی گەیشتن بە جیهانێکی خۆش و پاک و پڕ لە ژیان. جیهانێکی خاڵی لە هەژاری و ستەم. ئەم خەونە هەرچەند ڕەوایە، لەگەڵ ئەوەشدا پەرجوویەک نایەت بیکاتەوە و خەونەکە بگۆڕی بە ڕاستی. گرێی ئەم خەونەش لە سیاقی مەنەلۆگی نووسەر لەگەڵ خۆی و بە پشت بەستن بە فەنتازیا دەمانباتە کەنارەکانی مەبەست. نووسەر بە پشت بەستن بە خەیاڵ و ڕەگەزەکانی تری تەکنیکی چیرۆک بەتایبەتیش شەپۆلی هۆش ویستوویەتی دەرگایەک لەنێوان سنوورەکانی ئاگایی و نائاگاییدا بکاتەوە. واتە تەواوی ئەو واقیعەی کە لە سەر ئەرزی واقیعدا بوونی هەیە، خراوەتە نێو بەدەقەی خەیاڵ و ئاگایانە خوێنەری بە کەمەندکێش کردووە. هەرچەندە لەسەر ڕووبەری هەندێ پەرەگراف و دێری چیرۆکەکە خوێنەر لەمسی پنتکی جوگرافیا و دیمەنە جۆراوجۆرەکانی نێو چیرۆکەکە دەکات، بەڵام گەر خوێنەر دەست بە لێوارەکانی ئاگاییەوە نەگرێ، زۆر بە ئاسانی دەخزێتە نێو خەیاڵی نووسەر. ئەم ستایلە لە نووسین نەک هەر پەسندکراوە، بەڵکو جێگای ستایشە. بە وشەیەکی تر نووسەر هاتووە تەواوی هێزی هونەریی خۆی خستۆتە گەڕ لەپێناو ئامانجێکی دیاریکراو، ئەویش نیشادندانی دنیابینی چینایەتی و ناردنی پەیامی سیاسی هونەرێ بۆ ئەو لەشکرە لە خوێنەر، کە لە سەرەتای دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو بە هۆی هەلومەرجی سەرکوتی سیاسیی و نەبوونی ئازادی و بەکارکەوتنی ماشێنەکانی زیندان و گرتن و کوشتن

و تەرحیل و تەبعیس و قەدەغەکردنی کلتوور و بەنەکان و..تاد و زۆر بە تایبەتیش لە شاری کەرکووک کە شوێنی لەدایکبوون و نمایشی دەقەیەکە، تینووانە چاوەڕوانی پەیامی شۆڕشگێڕانە بوون لە ئەدەب و هونەر. دەیەی هەشتاکان دەیەی نووسین و بڵاوکردنەوەی چەندین دەقی سیاسیی بووین لە مێژوودا کە جارێکی تر مەحاڵە دووبارە ببنەوە. (٢)

عەبدوڵا ئەحمەد سادق لە ڕێگەی ئەم چیرۆکەوە لە یەککاتدا هەم نمایشی توانایی چیرۆکنووسی خۆیمان نیشان دەدات و هەمیش بۆچوون و تێڕوانینی چینایەتی خۆیمان پێ دەناسێنێ. تێڕوانینی نووسەر لەسەر بنەمای جیاوازی چینایەتی و هەژاری و دەوڵەمەندی یان دروستتر بڵێین لەسەر بنەمای هەبوون و نەبوون بنیادنراوە. ئەم نمایشەی دنیابینیی نووسەر دەتوانین لە چەند گۆشەیەکی جیاجیاوە لێی بڕوانین و ڕەهەندە سیاسی و چینایەتییەکەی دەست نیشان بکەین. سەرزەمینی ئەم دەقە و بەپیتییەکەی لە هەڵبژاردنی ناوەڕۆکەوە سەرچاوە دەگرن. نووسەر دەستی بە مەسەلەیەک بردووە کە بە یەکێک لە مەسەلە گرنگەکانی ژیان ئەژمارد دەکرێ. چیرۆکنووس هاتووە جیاوازی چینایەتی نێوان ئینسانەکانی خستۆتە ژێر پرسیارەوە. ئەمە ئەو پەساپۆرتەیە کە چیرۆکی "تەنها حەوت هەنگاو"ی لە ئاستی پەسندەوە بۆ ئاستی دڵخواز بەرز کردۆتەوە و کەرقی کرەدتی شۆڕشگێڕانەتی نووسەری بردۆتە سەر. بەڵام ئایا نووسەر هاتووە لە سەنگەری خەباتی کرێکارانەوە، یان باشتر بڵێین لەسەر بنەمای ململانێی نێوان کار و سەرمایەوە ئەو جیاوازیانە بخاتە ژێر پرسیارەوە؟ بەداخەوە نەخێر. بەڵگەشمان ئەوەیە کە لە سەرتاپای چیرۆکەکە شتێک نییە ناوی خەباتی چینایەتی بێت و ئاسۆیەک نییە کە ئاسۆی سۆشیالیزم بێت. ئەم لەمپەرە بە پێچەوانەوە بەرەو شۆڕشگێڕانەتی کە بە بۆچوونی من لە نائاگاییەوە سەرچاوەی گرتووە، خاڵی لاوازی ئەو دنیا بینییەیە کە هەوڵ ئەدەم لە هەنگاوی داهاتوودا خەسڵەتەکانی بخەمە ڕوو.

خەسڵەتەکانی دنیابینیی نووسەر

عەبدوڵا ئەحمەد سادقی چیرۆکنووس لە سەرەتای دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو وەک هەر گەنجێکی ئەو سەردەمە مەیلی فیکریی چەپ و لێکدانەوەی چینایەتی بۆ ژیان و کۆمەڵگە و دیاردەکانی هەبووە. ئەو لە ڕوانگەیەکی شۆڕشگێڕانەوە هێڵە دراماییەکانی نێو چیرۆکەکەی داڕشتووە و هەوڵیشی داوە لە هەر لەو سەنگەیەوە پەیامی سیاسی - چینایەتی خۆی بگەیەنێ. نووسەر جوان ئیشی لەسەر ماتریاڵەکانی دەوروبەر کردووە و هەر لەڕێگەی ئەو ماتریاڵانەوە نووسەر

لەپرسیارە گەورە و گرنگەکان نزیک دەبێتەوە. پرسیاری ئەوەی بۆ ئەمبەر ناڕەک و ناشرینە؟ بۆ ئەوبەر پاک و جوانە؟ ئەمبەر بۆ دۆزەخە و ئەوبەر بۆ بەهەشتە؟ کچانی ئەمبەر بۆ لەناو زەحمەتییەکانی ژیان تووشی فەلاکەتباری بوون و کچانی ئەوبەر ناسک و نازدارن؟ ئەم جیاوازییە بۆ هەیە؟ کێ خۆقاندویەتی و کێ بەرپرسە لێی؟ بەڵام ئاشکرایە هونەر نایەت وەڵامی سیاسی ئەم پرسیارانە بداتەوە. هونەر تەنها ئاماژەکان نیشان دەدات و خوێنەر بەتایبەتی خوێنەری زیرەک دەبێ خۆی لە دووتوێی دێڕ و ڕستەکان و پەرەگرافەکان هەم پرسیارەکان و هەم وەڵامەکانیش بدۆزێتەوە.

کات سەرەتای دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووە، چەند مانگێکە جەنگی کۆنەپەرستانەی نێوان عێراق و ئێران هەڵگیرساوە، خەڵک بە لەشاو بەرەو بەرەکانی جەنگ بەڕێ دەخرێن. جگە لە ژنان و مناڵان و قووتابیان و کارمەندی دەزگاکانی خزمەتگوزاری و پەروەردە، ئیتر تەواوی کۆمەڵگە سەربازە و خراوەتە ئامادەباشییەوە. شوێن لە ڕووبەری چیرۆکی تەنها حەوت هەنگاو گەڕەکی ڕەحیم ئاوای شاری کەرکووکە و بە تایبەتیش جادەی گشتی کەرکووک – هەولێر. ئەم جادەیە ئەم گەڕەکەی کردۆتە دوو بەشەوە. بەشی باکووری جادەکە لە ڕەحیم ئاوای کۆن و عەرەسەکە و تا دەگاتە گۆڕستانەکەی ڕەحیم ئاوا درێژ دەبێتەوە و بەشی باشووریشی لە خانووەکانی شەریکەی نەوت و مامۆستایان تا دەکات بە گردەکەی تەپە شەر بەتەوە. لەڕووی هونەری تەلارسازییەوە بەشی باشوور خانووەکان جوانتر و گەڕەکان پاکتر بوون، چونکە لانی کەم زۆربەی ئەوانەی لەو گەڕەکانە دەژیان خوێندەوار بوون و ئاگایی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییان لە ئاستێکی باشدا بوو بە بەراورد بە بەشی باکوور.(٣) " ژمارەی هەنگاوە گەورەکان تەنها چوار هەنگاو بوو چواری گەورە و حەوتی ئاسایی بەهەشت و دۆزەخ لەیەک دادەبڕێن. لەگەڵ ماڵ ئاوایی کردنی دوا هەنگاو تیشکی ڕووناکی لە دەرگای تاریکی دەدات و خۆی دەکوتێتە ژوورەوە جیهانی بەهەشت بەخێر هاتن لە تەماشاکەرانی پێشانگای شەقامە پاکەکانی دەکات، لە تابلۆکانی ئەوێ دا وێنەی ئۆتۆمبێلی نایاب و خانووی جوان و شەقامی پاک و کچی ناسک و نازدار بەرچاوی تەماشاکەرانی دەکەوێ کە حەزی هونەرمەندی تابلۆکان لەچەند ڕەنگێکی ناو جیهانێکی وای هەناوەتە کایەوە، تەنها حەوت هەنگاو پێشانگای ئەو تابلۆ ڕەنگ و پێکانە لە جیهانی ئازار و تەکێشان و جەنگە چەپاوی گەورەتر لە خۆی خاسە لە یەک جوێ دەکاتەوە."(٤) لەم دیمەنەوە

یەک : نووسەر یان چیرۆکنووس لەم دەقە ئەدەبییەدا هەڵگەی تێڕوانینێکی چەپ بووە و هەر لەو دیدگا و دنیابینییەوە تەماشای

ژیان و دیاردەکان و کۆمەڵگە و ئینسانی کردووە. بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە چیرۆکنووس حەتمەن دەبێ کەسێکی مارکسیست یان سۆشیالیستخواز بووبێ، نەخێر. ڕەنگە هەڵگەی تەواوینی ناسیونال – چەپ بووبێ. ئەمە کێشەی ئەمە و خوێنەریش نییە. ئەمە تەنها لە فەزا و ئەتمەسفیری چیرۆکەکەوە هەڵوێست و تەواوینی نووسەر دیاری دەکەین

دوو : خودی جیهانبینییەکە دنیابینییەکی شۆڕشگێڕانە نییە و ڕوانگەی سۆشیالیتی یان مارکسیستی زاڵ نییە بەسەریدا، بەڵکو دنیابینییەکی زیاتر پۆپۆلیستییە. چونکە نووسەر پێی وایە خەبات و تێکۆشان تەنها لەنێو کوخ و خانووە نزمەکاندا بوونیان هەیە. " تەنها حەوت هەنگاو بکێشم و بگەڕێمەوە پێش سەدەیەک حەوت هەنگاو ئەمگەیەنێتە سادەیی سروشت و سادەیی مرۆق و ژیانی پڕ چەرمەسەری و تێکۆشان، ئەو ژیانەی کە لە سەرەتاوە بەم دانراوە و لێی ڕافاتووم، ژیانی ڕەش و ڕووتایەتی."(٥) نووسەر پێی وایە خانووەکانی سەر شەقامە پاکەکان، کچانی ناسک و نازدار، خوێندەوار و ڕۆشنبیر و مامۆستا و تەنانەت کرێکارانی کۆمپانیای نەوتیش، شۆڕشگێڕێتی و کار و چالاکی شۆڕشگێڕانەیان لە ناوەشێتەوە. لەکاتێکدا کرێکارانی کۆمپانیای نەوت بەپێی مەوقیعیەتی کارکردنیان کە شادەماری ئابووری وڵات بەڕێوە دەبەن، نەک هەر کاری شۆڕشگێڕانەیان لە دەوەشێتەوە، بەڵکو گەر ئیرادە بکەن و بیانەوی دەتوانن چەرخی نیزامی سەرمایەداری لە عێراق ڕابگرن. وەک لە ساڵی ١٩٤٦دا مێژووی خەباتی چینایەتی عێراقیان بە مانگرتنی گاورباغی نەخشاند. لە لایەکی تریشەوە ڕابەری خەباتی چینایەتی جیهانی و ڕەمزتی خەباتی کۆمەنیزم (کارڵ مارکس) خۆی کرێکار نەبووە و هەرگیز ڕۆژێک بە جلی کۆن و کرێکارییەوە نەچووە بۆ ئیشکردن و چەند پاوەندە بە جینی هاوسەری و منداڵەکانی بەدەست بهێنێت. بەڵکو مارکس ڕۆشنفکرێکی سەردەمەکەی خۆی بووە بەڵام لە مەوقیعیەتی چینایەتی کەیکاراندا بووە. بۆیە چیرۆکنووس نەیتوانیوە قامکی بخاتە سەر دەرد و مەینەتەکان و دەستنیشانکردنی ڕێگاچارەی گەنجاو و عەمەلی بۆ ئەو نەهامەتییانە. ئەویش نەک لەبەر ئەوەی چیرۆکنووس لەو سەردەمە قووتابی زانکۆ بووە، بەڵکو لەبەر ئەوەی ئەو هۆشیارییە چینایەتییەی کە دەبوو لەبەردەستی بێ، لەبەر دەستی نەبوو.

سێ : چیرۆکنووس کێشەکان و واقیعەکان دەبینێ بەڵام بە ناڕۆشنی لە هێزەکان و سەنگەرە چینایەتییەکان دەڕوانێ. ئەو هێزەکان و

ململانێکانیان لەسەر بنچینەی دابەشبوونی جوگرافیا دابەش دەکات، نەک لەسەر بنچینەی پەیوەندی نێوان کار و سەرمایە. چیرۆکنووس لە ڕاستیدا نە هێزە واقیعییەکان و نە سەنگەرە چینایەتییەکانی نەبینیوە. هەر بۆیە بەشێک لە هێزی واقیعی چینایەتی کرێکارانی عێراق و کوردستان بە بەرەکەی ئەوبەر دەزانێ. ئەم ئاحاڵیبوونە بە دەستی ئەنقەست نەخراوەتە ڕوو، تا خەڵک بکاتە چاوی خوێنەر و خەڵکی زەحمەتکێشی کوردستان، بەڵکو لە ڕێژەیی ئاستی تێگەیشتنی نووسەرەوە سەرچاوەی گرتووە.

چوار : نووسەر بچووکترین دژەکردار لەئاست ئەو واقیعە نانوێنێ و ئەمەش بەڵگەی ناشۆڕشگێڕبوونی تێڕوانینەکەیە. واتە نووسەر و حیکایەتخوان کە هەردووکیان یەکن جگە لە گێڕانەوە و نیشاندانی دۆخێکی تایبەت بەئەوەی بچووکترین هەنگاو بنێ بۆ دەستکاریکردنی، کۆتایی بە چیرۆکەکە دەنێ بەوەی کە دەگەڕێتەوە ئەمبەر و دەچێتەوە ناو هەڵومەرجە دژوارەکەی ڕەش و ڕووتەکان. ئەمە جۆرێکە لە تەسلیمبوون بە واقیع. تەسلیمبوون بە بێئیرادەیی و تەبلیغات و پڕوپاگەندەی چینی بورژوازی لەوەی کە دەڵێ هەژاری و دەوڵەمەندی هەر لە ئەزەلەوە بوونیان هەبووە و هەیە. لێرەوە پەنا نەبردن بۆ کردار و یاخیبوون، هەوڵنەدان بۆ گۆڕینی ئەو واقیعە، نووسەر دەخاتە خانەی پاسیفیستبوونەوە. لەکاتێکدا نووسەر بە جیددی هەوڵی داوە پاسیفیست نەبێ و لەئاستی ڕووداوەکان بێت.
لێرەوە دیسانەوە دەگەینە سەر ئەو شاڕێیەی کە بڵێین جیهانبینی چیرۆکنووس لە هەوڵدان بۆ نیشاندانی جیاوازی چینایەتی نێوان ئینسانەکان جێی پشتیوانییە و لەهەمان کاتیشدا لە هەڵبژاردنی ماتریاڵەکانی ئەو نیشاندانە نەیتوانیوە ئامانج بپێکێ و بگات بەو مەبەستەی کە خۆی دەیەوێ.

ئەدەب و پەیامی سیاسیی

ئەدەب وەک چالاکییەکی فیکریی ئینسان هەمیشە لە گۆشەنیگای بەرژەوەندی جیاوازەوە دێتە نمایش کردن. لەوەتەی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی دابەش بووە بەسەر دوو چینی دژ بە یەک، شوناسی ئەدەبیش لەسەر بنەمای ململانەی نێوان ئەو دوو چینە دێتە پێناسەکردن. بە واتایەکی تر ئەدەبێک نییە غەیرە چینایەتی بێت. چونکە لە کۆمەڵگەیەکدا کە ئێستا ئێمە بە ناچاری ژیانی تێدا بەسەر ئەبەین و لەسەر ناکۆکی چینایەتی و دەسەڵاتی چینایەتی بنیاتنراوە، توانای دەربڕینی هەستە پەتییە مرۆییەکان سەبارەت بە پەیوەندییەکانی خۆمان بە کەسانی دیکەوە بەڕادەیەکی یەکجار کەمە.(٦). بۆیە لەم

سەردەمی سەرمایەدارییەی کە ئەمڕۆ مۆرکی خۆی بە هەموو شتێکەوە ناوە (بەسەردەمی نووسینی چیرۆکەکەشەوە)، ئەدەب و هونەر یان سەرمایەداریی(بۆرژوازی) یان کرێکارییە. بەیێ ئەو ئەدەبەی کە گوزارشت لە واقیعی خەبات و ململانێی چینایەتی کرێکاران دەکات لە دژی سەرمایەداران بە ئەدەبێکی شۆڕشگێڕانە دێتە ئەژمار. ماهیەتی ئەم ئەدەبە شۆڕشگێڕە هەڵگری جۆرێکە لە پەیام کە تێدەکۆشی هۆشیاری چینایەتی خوێنەر یان کرێکاران و زەحمەتکێشان بەرێتە سەر. لە چیرۆکی (تەنها حەوت هەنگاو) چیرۆکنووس هەوڵیداوە پەیامی ئەدەب بە شێوەیەکی هونەرییانە بگەیەنێ، بەڵام گرفتەکەی لەوەدایە نەیتوانیوە ئەو ئەنجامە بپێکێ. چونکە " ئەدەبی کرێکاریی پارێزەری بەرژەوەندی کرێکارە هەوڵیش دەدات لەژێر سێبەری خەباتی کرێکاری لەسەر ئەو ئایکۆنانە کار بکات کە ڕۆڵیان هەیە لە بردنەپێشەوەی خەباتی چینایەتی."(٧). چیرۆکنووس ویستوویەتی بەشدار بوونی کارای خۆی لە بزووتنەوەی ڕادیکاڵیزمی کۆمەڵگەی کوردستان لەڕێگەی نووسینەوە بباتە پێشەوە. ئەم دەقەش جوانترین گەواهییە لەسەر ئەو بەشدارییەی عەبدوڵا ئەحمەد سادقی چیرۆکنووس. (٨)
چیرۆکنووس تەکۆشاوە باسی نا دادپەروەری بکات، باسی جیاوازی نێوان ئینسانەکان بکات، باسی دوو دنیای تاریک و ڕووناک بکات کە هەردووکیان لەسەر یەک سەرزەمین بوونیان هەیە. بەڵام جێی داخە چیرۆکنووس بەئەوەی لە ماناکانی دادپەروەری و خەبات و تەکۆشان و شۆڕش لە تێڕوانینی چینایەتی کرێکارانەوە گەیشتبێ، ئەو کارەی کردووە. ئەمەش ئەو ئاریشەیەیە کە لە گەیاندنی پەیامی سیاسیی دەقەکە هەست پێدەکرێت.

ئەم چیرۆکە لەڕاستای هەڵسەنگاندنێکی بابەتییانەوە، دەتوانین بڵێین کە هەوڵێکە لە پێناو فەراهەمکردنی زەمینەی پرسیارکردن لەسەر ناعەدالەتییەکانی نێو کۆمەڵگە و ژیان. هەوڵێکە بۆ نیشاندانی ڕووی دزێوی ژیانێک کە سەرمایەداری بۆی بەرهەم هێناوین. بەڵام نەیتوانیوە بەڕۆشنی و بە قووڵی ڕۆبچێتە نێو بابەتەکەی. بە واتایەکی تر نەیتوانیوە پەنجە بخاتە سەر ئەسڵی بابەتەکە.

دەربارەی فۆرم و زمان

لە "تەنها حەوت هەنگاو"دا، حیکایەتخوان کەسی یەکەمی تاکە (من)، کە لە ڕێگەی وتووێژ لەگەڵ خۆیدا (مۆنۆلۆگ) لە شوێنکاتی ڕووداوەکان بە هاوکاری ژمارەیەک کارەکتەر وەک (حیکایەتخوان و فریاد، کاروان، ڕزگار، گزنگ) کە بوونی ئەو کارەکتەرانە نەیتوانیوە ئیزافەیەکی گرنگ بخاتە سەر دەقەکە. فەنتازیاش

هەکارەکە کە حیکایەتخوان بە هۆیەوە دەچێتە دەرەوەی جوغزی خەیاڵی و دێتە ژوورەوە. واتە خەیاڵ ڕۆڵێکی گرنگ و بایەخدار دەگێڕێ لە چیرۆکەکە. چونکە چنینی ڕووداوەکان بەجۆرێکە بواری کەمی بە خوێنەر هیشتۆتەوە بەشداری ڕووداوەکان بکات. هەرچی زمانیشە کە ئەو چیرۆکەی پێنووسراوە، زمانێکی ڕەوان و کوردییەکی پەتیی سادە و جوانە. لەڕووی ڕێنووسیشەوە، هەرچەندە گۆقاری کاروان (خوولی یەکەم) تا ئاستێک پەیڕەویی لە ڕێنووسی کۆڕی زانیاری کورد دەکرد، بەڵام بە وردبوونەوە لە ڕێنووسی ئەم چیرۆکە دەبینی هەڵەی ڕێنووسی زۆر کەم تێدایە و بە بەراورد بەو سەردەمە(سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو) زۆر لە پێش بووە و تەنانەت دەتوانم بڵێم کە ڕێنووسی چیرۆکی “تەنها حەوت هەنگاو” لە ڕێنووسی زۆربەی نووسەرانی ئەمڕۆ دروستتر و چنینی زمانەکەشی ڕەوان ترە.

ئەنجام

چیرۆکی “تەنها حەوت هەنگاو” هەوڵێکی جوان و سەرکەوتووی چیرۆکنووسی کۆچکردوو عەبدوڵا ئەحمەد سادقە، کە لەنێو واقیعی ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی شارێکی پێشەسازی وەکو کەرکووک ویستوویەتی بە تێڕوانینێکی چینایەتییەوە، لە کێشەی گەورەی جیاوازی چینایەتی بدوێ و لەڕێگەی تەوزیفی شوێنەوە و بە هونەرێکی جوانەوە، لە پایەکانی هەڵکشان بەرەو داهێنان نزیک بێتەوە. چیرۆکنووس ورد لەسەر پەیامی سیاسی – چینایەتی چیرۆکەکەی ئیشی کردووە گەرچی بەهۆی ناڕۆشنی و نەبوونی ئاگایی تەواو لەسەر بنەماکانی خەباتی چینایەتی نێوان کرێکاران و بۆرژوازی و تێنەگەیشتنی ورد لە نیزامی سەرمایەداری، نەیتوانیوە پەیامێکی ڕۆشن بگەێنێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە هەوڵێکی سەرکەوتوو دادەنرێ لە پانتایی ئەو بزووتنەوە ئەدەبییەی سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، کە بە گەڕان بەنێو ئەو بزووتنەوەیە و مێژووەکەیدا ڕەنگە ئەو بەرهەمانەی لەئاست ئەم چیرۆکەن، لە پەنجەکانی دەست تێپەڕ نەکەن.

-________

سەرچاوە و پەراوێزەکان

١- تەنها حەوت هەنگاو نووسینی عەبدوڵا ئەحمەد سادق گۆقاری کاروان ژمارە ١٦ کانوونی دووەم ساڵی دووەم ١٩٨٣ لاپەڕە ٥٦ و ٥٧.

٢- نموونەش بۆ ئەو دەقانە چیرۆکی “ئامەردەکان” ی چیرۆکنووسی

کۆچکردوو محەمەد موکری و هەروەها چیرۆکی " دووربین" ی حەمەفەریق حەسەن و شیعری " دوا نامە" ی هەڤاڵ کوێستانی و زۆری تر کە ئەو سەردەمە لە سەر ڕووپەڕەی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان بڵاو دەبوونەوە.

٣- هۆیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ دزاین و شێوەی ڕۆژئاوایی خانووەکانی شەریکەی نەوت کە ئینگلیزەکان(دەسەڵاتی ئەو سەردەمەی نەوتی ئینگلیز) لەسەرەتای حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو بۆ کرێکارانی کۆمپانیای نەوت دروستیان کرد. دیارە کە ئەمبەر و ئەوبەر بەو جیاوازییە وەسف دەکەین لە واقیعدا خودی ئەو جیاوازییە زۆر بەرچاویی نییە، چونکە لە بەشی باکوریش گەلێ خوێندەوار و سیاسەتمەدار و هونەرمەند و ئەدیب و نووسەری تیا هەڵکەوتووە و ڕەنگە لە بەشی باشووریش هەبن نەخوێندەوار یان ئاستی ئاگایی لەئاستی پێویستدا نەبووبێ. ئەوەی زیاتر مەبەستە گۆشەنیگای نووسەرە کەلەسەر بنەمایەکی دروست بنیاد نەنراوە.

٤- تەنها حەوت هەنگاو نووسینی عەبدوڵا ئەحمەد سادق گۆڤاری کاروان ژمارە ١٦ کانوونی دووەم ساڵی دووەم ١٩٨٣ لاپەڕەی ٥٦. بە دەستکاری وەک خۆی ڕێنووس کراوەتەوە.

٥- تەنها حەوت هەنگاو نووسینی عەبدوڵا ئەحمەد سادق گۆڤاری کاروان ژمارە ١٦ کانوونی دووەم ساڵی دووەم ١٩٨٣ لاپەڕەی ٥٦ و ٥٧.

٦- لودڤیگ دۆیەرباخ و کۆتایی فەلسەفەی کلاسیکی ئەڵمانی فریدریک ئەنگڵس وەرگێرانی سالار ڕەشید لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری ی ن ک ٢٠٠٥ لاپەڕەی ٤٩.

٧- شیعری شەشگۆڕانە و پەرجووی هەمێشە زیندووبوون عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ) گۆڤاری هانا ژمارە ١ خووڵی دووەم ٢٠١٦ لاپەڕەی

٨- چیرۆکنووس عەبدوڵا ئەحمەد سادق لە ١/١/١٩٥٨ لە شاری کەرکووک لەدایکبووە. خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی هەر لەشاری کەرکووک تەواو دەکات و پاشان لە زانکۆی موستەنسرییە لە شاری بەغدا وەردەگیرێ. ساڵی ١٩٨٦- ١٩٨٧ خوێندنی زانکۆ تەواو دەکات. ژمارەیەک کورتەچیرۆکی نووسیوە و کەژمارەیان لە بیست کورتەچیرۆک زیاترە. ماوەیەک لە ڕادیۆی ئازادی حیزبی شیوعی کوردستان چەند بەرنامەیەکی پێشکەش کردووە و هەورەها چەند ساڵێکیش مامۆستا بووە لە پەیمانگای لە هەولێر. دواجار لەڕێکەوتی ١/١٠/٢٠١٢ ئەم چیرۆکنووسە لەتەمەنی پەنجا و چوار ساڵیدا ماڵئاوایی لە ژیان و ئەدەب و چیرۆک و داهێنان دەکات.

گەڕانەوە بۆ دەستورێکی کات بەسەرچوو ئومێدێکی بێهودەیە! … هیوا ئەحمەد

ئەوە باڵادەستی و براوەی مەیدانی شەڕ و هێزهاوسەنگی سیاسی وسەربازی و ئابوری تازەی نێوان لایەنە سیاسیەکانە کە چۆنیەتی و جۆری ئەو دەستورو ڕێکەوتنە لە نێوانیاندا دیاریدەکات نەک بە پێچەوانەوە!
لە دوای ڕوداوەکانی ڕیفراندەم و ئاشبەتاڵەی ١٦ی ئۆکتۆبەر و تەسلیمکردنەوەی کەرکوک و سەرجەم ناوچە جێناکۆکەکان بە سوپای عێراق و حەشدی شەعبی و شکستی سەربازی و سیاسی هێزە کوردیەکان، لە لایەن حکومەتی هەرێم و حیزبە کوردیەکانەوە بەدەسەڵاتدارو بەناو ئۆپۆزیسیۆنیانەوە باس باسی گەڕانەوەیە بۆ دەستوری عێراق.

بەڵام گەڕانەوە بۆ کام دەستور؟! دەستورێک کە ئێکسپایەر بوە و بە کردەوە چیتر کار بە بەندە هەستیارەکانی ناکرێت! ئەوەی گفتوگۆ و مەرجەکانی دانوستاندن و شێوە و بنەمای پەیوەندی تازەی نێوان دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان و حکومەتی ناوەندی دیاریدەکاتەوە ئەو هێزهاوسەنگی و لاسەنگی هێزەی ئێستا وئەمرۆیە کە لەمەیدانی شەڕ و بواری سەربازی و جیۆپۆلتیکی و ئابوری و ناوچەیدا بە قازانجی حکومەتی ناوەند و زیانی هەرێم شکاوەتەوە نەک دەستورێک کە لەسەردەمێکی تر وهێزهاوسەنگیەکی جیاوازتری نێوان ناوەند وهەرێم داڕێژراوە و ڕێکەوتنی لەسەر کراوە.

هەرچەندە دەستوورە کە نە پەرستەکەی عێراق لە ڕۆژی داڕشتن وبڕیاردان لەسەری تا ئەمرۆ هەرچی پرسە گرنگ و هەستیارەکانی ناو ئەم دەستورەهەیە تەنانەت یەک بەندیشیان لەجێبەجێ نەکراوە؛ وەک ماددەی ١٤٠، ناوچە جێناکۆکەکان، بودجەی پێشمەرگە و یاسای نەوت وگاز .. بەڵام ئەمە دەستوری سەردەم و هەلومەرجێکی سیاسی دیاریکراوە لە هێزهاوسەنگی نێوان هێزە ئیسلامیە شیعی و سونیەکان و ناسیونالیزمی کورد و عەرەب بە باڵادەستی ئەمریکا لە ناوچەکە وعێراقی دوای ڕوخاندنی ڕژێمی بەعس و سەدام. ئەو کات عێراق لە لایەن سوپای

ئەمریکاوە داگیر کرابوو، حکومەتێکی ناوەندی بەهێزی پڕچەک وسوپایەکی بەهێز بوونی نەبوو، ناسیونالیزمی قەومی عەرەبی و ڕژێمی بەعسەکەی ڕوخێنرابوو، هێزە ئیسلامیە شیعی و سونیەکانیش تازە پێیان دەخستە ناو دەسەڵاتەوە لە عێراق و دەسەڵاتێکی ئەوتۆیان نەبوو، ئێرانیش هێشتا کاریگەریەکی ئەوتۆی نەبوو لە عێراقدا، لە بەرامبەریشدا تەنها هێزێک کە یەک دەستترو جێگەو ڕێگەیەکی باڵادەستری هەبوو لەچاو ئەوانی تردا ناسیونالیزمی کورد وحیزبەکانی کوردایەتی بوو کە چەپڵەلێدەرو دەستی سیاسەتەکانی ئەمریکا بون و بە یەک دەیە زیاتر بوو، سەرەڕای شەڕی ناوخۆکەیان و ناکۆیەکانیان، لە هەرێمی کوردستان دەسەڵاتدار بوون.

لەم هەلومەرجە سیاسی و هێزهاوسەنگیەدا بوو کە دەستوری عێراق بەسەرپەرشتی پۆل برێمەر حاکمی سەربازی ئەمریکا لە عێراق و مەجلیسی حوکم داڕێژرا. هەر بەهۆی ئەم فاکتەرانەوە بوو کە ناسیونالیزمی کورد بە پشتیوانی ئەوکاتی ئەمریکا توانی دەسکەوتێکی زیاتر بە بەشداری لە دەسەڵاتی سیاسی عێراقدا بەخۆی بپچڕێت، وەک فیدڕاڵیەت لە جیاتی ئۆتۆنۆمی، بەشە بودجەی ١٧%، پۆستە سیادیەکان، مادەی ١٤٠ و ناوچە جێناکۆکەکان وبودجەی پێشمەرگە و دەسیەی نەوت و... بەڵام ئەمڕۆ ئەو هەلومەرجە سیاسی و هێزهاوسەنگیەی ئەو کاتە کە بە قازانجی حیزبە کوردیەکان بوو گۆڕاوە و ئەمڕۆ هاوکێشەکە بەقازانجی حکومەتی ناوەندی و ئیسلامی سیاسی شیعی شکاوەتەوە. ئەمریکا بەڕەسمی لە عێراق و ناوچەکەدا شکستی سیاسی و سەربازی خوارد و زۆر پاشەکشەی کردوە و بڕیاردەری یەکلا کەرەوە نییە لە ناوچەکەدا و ڕەقیبگەلێکی تری وەک ڕوسیا و ئەوروپای لەبەرامبەردا بۆ پەیدا بووە، ناسیونالیزمی کورد وحیزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی لەوپەڕی پەرتەوازەیی و دابەشبوندان و نوقمی قەیرانی سیاسی و حوکمڕانی و ئابوری بون، لە بەرامبەریشدا حکومەتی ناوەندی و هێزە ئیسلامیە شیعیەکان و سوپا و میلیشیا چەکداریەکانی وەک حەشدی شەعبی لەڕووی سەربازی و چەک و جبەخانە و توانای شەڕکردنیانەوە بەهێزتر بون، بە تایبەتیش دوای کۆتایهاتنی شەڕی دژی داعش و کۆتایهێنان بەدەسەڵاتی داعش و ئیسلامی سیاسی سونی لە ناوچەکانی عێراق و سوریا و پەلاماری سوپای عێراق و حەشدی شەعبی بەسەر کوردستان و داگیرکردنەوەی کەرکوک وهەموو ناوچە جێناکۆکەکان بەپشتیوانیەکی بەهێزی ئێران، هاوسەنگی هێزی بە قازانجی حکومەتی ناوەندی و ئیسلامی شیعی شکاندەتەوە، ئێستا بەپشتیوانی ئێران و تا ڕادەیەکیش ئەمریکا هەم لەڕووی سیاسی و سەربازیەوە باڵادەسترن و خۆیان بە براوەی شەڕ دەزانن و دەیانەوێ تەواوی هەلومەرجەکە و

دەستورو یاساکانی وڵات بەقازانجی خۆیان بگۆڕن کە ڕەنگدانەوەی ئەم باڵانسە نوێە بێت. هەروەها دەیانەوێت لەڕوی یاسایی و دەستوریشەوە پاشەکشەی زیاتر بەسەر دەسەڵاتی کوردیدا بسەپێنن. هەر بۆیە ئەم دەستورەی ئێستا وەک خۆی نامێنێتەوە و گۆڕانی ڕیشەیی بەسەردا دەهێنن و بنەمایەک نابێت بۆ گفتوگۆو ڕێکەوتنەوە لەگەڵ هەرێمی کوردساتاندا هەرچەندە حیزبە کوردیەکان لە ئاکامی شکستی خۆیاندا جەختی لەسەر دەکەنەوە.

هێزە سیاسیە شیعیەکان هەر لە ئیستاوە پەیڕەوی ل□ بەندەکانی ئەم دەستورە ناکەن کە خۆی لە خۆیدا رەنگدانەوەی ئەم ئاڵوگ□□وهێزهاوسەنگیە سیاسیە تازەیەی ئێستایە لە قەڵەمڕەوی حوکمڕانی و سیاسی و سەربازییدا. هەوڵە سەربازیەکان بۆ گەڕاندنەوەی کوردستان بۆ پێش ساڵی ٩١ و کۆنترۆڵکردنەوەی سەرجەم دەروازە سنوریەکان، کەمکردنەوەی بەشە بودجەی کوردستان لە ١٧% بۆ ١٢% ، دەنگۆی مامەڵکردن لەگەڵ پارێزگاکان لە جیاتی هەرێمی کوردستان و پەیوەندیەکی فید□□ی، دەنگۆی باسکردن لەهەموارکردنەوەی دەستور لە لایەن چەند لایەنێکی ئیسلامی شیعیەوە، هەڵبەت گۆڕینی دەستور تەنها لە پەیوەند بە کوردستانەوە نابێت بەڵکو تایبەت دەبێت بەسەرجەم پرسەکانی تری عێراقەوە هەر خودی هێنانەوە پێشەوەی قانونی جەعفەری ل□ پەرلەمانی عێراق سەبارەت بە یاسای باری کەسێتی و بەیاسایکردنی بە شودانی کچانی تەمەن ٩ ساڵ لە راستای ئەم ه□و□□انەدایە و نیشاندەری ئەوەیە کە دەستور بەمشێوەیەی ئێستای نامێنێتەوە.

بەڵام ئەوەی کە چەندێک دەتوانن لەم هەوڵانی□دا سەرکەوتوبن ئەوە پەیوەندی هەیە بە زۆر فاکتەری سیاسی و سەربازی و ب□□کبەندی هێزە سیاسیەکانی جیهان و بەتایبەتیش ئەمریکا و ڕوسیا و وڵاتانی ناوچەکە و ململانێ ناوخۆیەکانی ناو هێزە شیعیەکان و خودی ناڕەزایەتی خەڵک بەگشتی ل□ بەرامبەریاندا. بەل□ بەرچاوگرتنی ئەم فاکتەرانە من پێم وانییە بتوانن ئەوەی کە دەیانەوێت بۆیان بچتێە سەر.

هیوا ئەحمەد
11/11/2017

عەبادی یەکەم چەخماخەی مل ملانێ بۆ رکابەرەکەی دادەگیرسێنێت.... حامی ئەحمەد عەلی

عەبادی لەووتاری هەفتانەی خۆیدا دوپاتی کردەوە کەسورە لەسەر هەڵدانەوەی پەراوی لێکۆڵینەوە بۆ ئەو کەسانەی تۆمەتبارن بەهاوردەکردنی داعش بۆ ناو موسڵ، عێراق سەرباری کێشە ناوخۆیەکان و ماڵی لێکترازاوی شیعە کەزەقترینیان کێشەی نێوان مالکی و عەبادیە لەسەر کەوتنی موسڵ، بەڵام لەپرۆسەی بەناو جێبەجێکردنی یاسادا بۆ خنکاندن و لەباربردنی سیستەمی حکومڕانی هەرێمی کوردستان زۆر وریانەو پێکەوە کاردەکەن بۆ بەنیشانە گرتنی کورد، شەڕی داهاتویان لەگەڵ هەرێمی کوردستان شەڕێکی دیبلۆماسیانەیەو شەڕێکە لەڕوی سیستەمی کارگێڕیەوە بەردەوامی پێ دەدەن و بەچەکوشی یاسا لەبەرژەوەندی و سەروەری میللەتەکەمان دەدەن، بەوەی بەنیازن لەپڕۆژە یاسای بودجەی ساڵی(2018)دا لەسەر ئاستی پارێزگا مامەڵە لەگەڵ کوردستاندا بکەن، نەك پێدانی بەشە بودجە بەڕێژەی لە(17%)، لەسەروبەندی نزیك بونەوە لەکۆتایی پرۆسەی جێبەجێکردنی یاسا و سەرکەوتنی عێراق لەشەڕی داعش و هاتنە دەرەوەی هەرێمی کوردستان بەدۆڕاوی شەر بێگومان مەرجەکانی عەبادی زیاتر دەبن و بەزیوی شەڕ لەدانوستانیشدا هەمیشە لاواز دەردەکەوێت، تائێستاش هیچ ئاماژەیەك نیە بۆ ئەوەی هەرێمی کوردستان لەپڕۆژە یاسای بودجەی (2018) لەسەر پشکی هەرێمی کوردستان شاندی دەبێت یاخود لەداهاتودا پەرلەمانی کوردستان ئەو بڕیارە دەدات.

چەند مانگێك پێش کۆتایی هاتنی ئەم کابینەیە عەبادی یەکەم چەخماخەی مل ملانێ بۆ ڕکابەرەکەی مالکی دادەگیرسێنێت، لەئێستادا عەبادی شانازیەکی گەورە بەخۆیەوە دەکات بەوەی بەناوی پرۆسەی جێبەجێکردنی یاساوە دەستی بەسەر زۆربەی ناوچە جێناکۆکەکاندا گرتوەو بەگوتەی خۆی پرۆسەکەش تاکۆنترۆڵی سەرجەم کێڵگە نەوتیەکان و خاڵە سنوریەکان و سەرچاوە داراییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەردەوام دەبێت، ئەم پیاوە دەرگای لێدوانە ئاگرینەکانی دژی ئەو کەسایەتیە سیاسیانە کردۆتەوە کەتۆمەتباری کردون بەکەوتنی موسڵ

لەسەر دەستی داعش لەناوەڕاستی ساڵی (2014)دا، چاودێرە سیاسیەکان پێیان وایە لێدانی زەنگی دەستپێکردنەوەی لێکۆڵینەوە لەڕوداوەکانی موسڵ لەلایەن عەبادیەوە بانگەشەی خۆسازدانە بۆ هەڵبژاردنەکانی ئایاری ساڵی داهاتوو بەو پێیەی تائێستا لەئەنجومەنی باڵای دادوەری دۆسیەی کەوتنی موسڵ یەکلایی نەکراوەتەوە بەڵکو لەژێر فشاری سیاسیدا وەك ڕێفراندۆمەکەی کوردستان سڕکراوە، لەکاتێکدا بەپێیی دۆسیەکانی دادکای باڵای تاوانەکان تۆمەتباری سەرەکی کەوتنی موسڵ مالکی و کۆمەڵێك ئەفسەری پلە باڵای سەربازین، هەروەها ئەندامانی لیژنەی بەرگری و ئاسایش لەئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق زۆرێك لەبەڵگەی هۆکاری کەوتنی موسڵیان لایە کەنەدراوەتە دادگا، چونکە زۆربەیان لایەنگری (مالیکی)ین دەیانەوێت ئەو دۆسیەیە بەتەواوی دابخەن، لەهاوینی ئەمساڵدا لەلایەن (موقتەدا سەدر)ەوە هەڵمەتی کۆکردنەوەی ملیۆنێك واژۆ بۆ دادگایکردنی تۆمەتباری سەرەکی موسڵ و سپایکەر ڕاگەیەندراو سەرۆکی ڕەوتی سەدر خۆی یەکەم کەس بوو بەواژۆکەی هەڵمەتەکەی ڕاگەیاند، ئاماژەکانیش لەدادگاوە وای بۆ دەچن ئەو دۆسیە لەماوەیەکی نزیکدا بجوڵێنرێت تۆمەتبارەکانیش بەپێی مادەی (4)ی تیرۆر مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت.

بۆیە دەبێت ئەرکی سەرەکی پەرلەمانی کوردستان لەنزیکترین کاتدا ڕوو بەڕوو بونەوەی ئەو هەڕەشانە بێت کەحکومەتەکەی عەبادی دەیەوێت لەڕێگای ئەنجومەنی نوێنەرانەوە بمانکاتە نیشانەی مەرامەکانی خۆیان بەناو یەکپارچەی خاکی عێراق و سەروەری یاساوە هەرێمی کوردستان بگێڕێتەوە بۆ سەردەمی دەسەڵاتی ڕژێمەکەی سەدام حوسێن.

پێویستبونی سەربەخۆیی کوردستان لەپێناو قرتاندنی هیلالەکەی شیعەدا … عیماد عەلی

دیارە هەموو هەوڵێکی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی بۆ دوارۆژێکی دوور لە ناوچەکەی خۆمان و کەنداو دا، لە نەهێشتنی سەقامگیربونی هیلالی

شیعە (ئەگەر وەك تەكتیكیش بواری بدەن دروست بێت) و دروستنەبونی ئیمبراتۆریەتی فارسە، بەو حەدەی بواری نەدەن بە رەهایی زاڵ نەبێت بەسەر سەرجەم موقەدەراتی ناوچەكەو نەوتەكەیدا، بەڵكو مەبەستی سەرەكی رۆژئاوا راگرتنی هاوسنگی هێزە.

گرنگترین و گەورەترین هەنگاوی ئەمریكا لە مەر عیراق و پشتگیری كردنی دەسەڵاتەكەی ئەمرۆی و پشت كردنە كورد یان لەمپەر خستنە بەردەم سەربەخۆیی كوردستان، لە پێناو مانەوەی عیراق و تەنانەت بەهێزكردنیەتی بەو نیازەی عیراقێكی بەتوانا و پر قودرەت و خاوەن سەركردایەتیەكی دوور لە ئێران دروست بێت و رێگە لە تەشەنەكردنی هێزی ئیران و زاڵبونی بگرێت لە عیراق و ناوچەكە و، بەو هیوایەی سەركردایەتی سیاسی عیراقی جیاواز بەو ئەركە هەڵدەسێت و لەو بارەشەوە چی لە خۆفەرزكردنی مالكی بە سەر كورسی دا سەپاند، بە یارمەتی رۆژئاوا بوو كەچی دواتر گەرایەوە بۆ باوەشی ئیران، ئەم ئامانجەی بۆ نەهاتەدی و ئەمرێش عەبادی بەهەمان رێرەودا دەروات و ئەمریكا بە نیازە نەهێڵێت ئەو كارە دووبارە بێتەوە و، عەبادی میلیشاكانی حەشد لە چوارچێوەی سوپا لە لایەك رێكبخات و بەشێكی تریان هەڵوەشێنێتەوە و كلك وگوێ بكات و توانای سرینەوەی دەسترۆیشویی ئیران هەبێت، یان هەر هیچ نەبێت رێگەی كەم كردنەوەی خۆسەپاندنی ئەو دەسەڵاتە لە عیراق بگرێتەبەر. لەو پێناوەشدا ئەوەی لە ئەمریكا چاوەروان نەكرا كردی و، كوردی لەو بارەوە پشتگوێ خست و ئەگەر بۆی بچێتە سەر سبەیش دەسەڵاتێكی تر یان ئەڵتەرناتیڤێكی دەستكەوێت پشت لە خواستەكانی هەسەدە لە كوردستانی رۆژئاواش دەكات.

ئەمریكا لەم ناوچەیە كۆمەڵێك كردەوە لەسەر ئەرز پیادە دەكات كە هەر هەموو تەنها بۆ مانەوەی رێگەكراوەیی رۆیشتنی نەوت و پاراستنی بەرژەوەندیەكانی ترە لەم ناوچەیەوە و لەو رێگانەش كە دیگرێتەبەر:

*هەوڵدان بۆ مانەوەی هێزی عەسكەری ئەمریكی بۆ كاتێكی نادیار و یارمەتیدانی عیراق، بۆ مەیسەركردنی سەقامگیریەك كە دوور بێت لە پشێوی و گێژاو، ئەگەر لەسەر حیسابی ئامانجەكانی زۆرێك لە پێكهاتەكانیش بێت و لە پێشەوەیان كوردیش.

*هەوڵدان بۆ دەستەبەركردنی ئاسایشی زۆر وڵاتی ناوچەكە و لە وانەش ئەردەن و تارادەیەك میسر و سعودیە و وڵاتانی كەنداو بە گشتی لە پێناو دیاری كردنی سنوری ئێران و نزیككردنەوەی عەرەبەكان لە عیراق لە لایەكی ترەوە.

*تەمێ كردنی توركیا بە پاراستنی هێزی هەسەدە تا ماوەیەكی

دیاریکراو و تارادەیەکی باش یارمەتیدانی عەسکەری و سیاسیان تا ئەو کاتەی تورکیا بگەڕێتەوە تولە ڕێگای خۆی، وەك ئەندامێکی ناتۆ و ملکەچ بێت بۆ ڕۆژئاوا و، ئەگەر بکرێت دەسەڵاتێکی نیمچە سەربەخۆش بە باکوری سوریا بە گشتی ببەخشێت نەك کورد بە تەنها لە کوردستانی ڕۆژئاوادا.

ئەگەر ترامپ ئەو هەڵەیە بکات کە ناوەخۆی ئەمریکا و وڵاتانی ئەوڕوپاش نارازین و، ڕێککەوتنە ناوەکیەکە لەگەڵ ئێران هەڵوەشێنێتەوە، قازانجێکی زۆری دەبێت بۆ هەندێك لایەن و، لەو ناوەشدا پاش ئەوەی ماڵیکردنی عەبادی بۆ ئێران یەکلادەبێتەوە کە بە هەمان شێوەی مالکی تا ئێستا لەسەر هەردوو حەبلەکە یاری دەکات بۆ ئەمریکا، بەڵام لە دواجار بە باشی دەردەکەوێت، کورد یەکەم لایەنە قازانج دەکات و ئەوسا هەموو هاوکێشەکان یەکلایی دەبنەوە و تەرازووی هێز بە ڕەهایی دەگۆڕێت . ئەمڕۆش وا بەرەو کۆتاییهاتن بە داعش دەڕۆین و هیچ پاساوێك لەبەردەم عەبادی دا نامێنێت بۆ بە کراوەیی هێشتنەوەی عیراق وەك باخچەی پشتەوەی ئیران تەراتێنی تێدا بکات و، دەستڕێشویی و هاتن و ڕۆیشتنی قاسمی سولەیمانی و پێکهێنانی هێزی میلیشیای سەر بە ئێران و هەڕەشەکردن لە ئیسرائیل هەموو شتەکان لەناودەبەن، بۆیە ڕێگەکان تادێن روونتر دەبنەوە و، هەموو ئامانجی ئەمریکا فەرزکردنی ئاشتەواییە لە عیراقێکی بەهێز بۆ لەبەرچاوگرتنی نیازی مەڵسدراوی شیعە و هاوپەیمانێتی عەقیدی و مەزهەبیان، سەرەرای دانانی سەرۆك وەزیرانێك بە هەوڵی دەزگا موخابەراتیەکانی بەریتانیا و رازیبونی ئەمریکا و بەرژەوەندیە هاوبەشەکانیان، کەچی تا ئێستا شکستیان هێناوە لەوبارەوە و ئامانجە تایبەتیەکانیان نەپێکاوە.

بۆیە قورسایی وەزعی کوردستان لەمەر ئەم هاوکێشانە بە دوو شت بەستراوەتەوە:

*خۆڕێکخستنەوە و دۆزینەوەی ڕێگەی هاوکاری و هاوپەیمانێتی نێوان لایەنەکانی کوردستان و فەرزکردنی سەقامگیری وتەبایی و وەلانانی ناکۆکیەکان وەك ئەولەویاتی گرنگ، سەرەرای شکستەکان تا ئێستاش هەر لایەك لە ئاوازێك دەخوێنێت و جگە لە بەرژەوەندی تەسکی حزبی هیچ شتێکیان لەبەر چاو نیە.

* سەبر گرتن و ملنەدان بۆ داوکاریە ناماقوڵەکانی عەبادی و هیشتنەوەی پشکۆی ریفراندۆم و سەربەخۆیی بە گەشاوەیی بۆ هەر گۆرانکاریەکی چاوەروانکراو کە لە چەند مانگی داهاتوودا رووودەدات و، بە تایبەتی لەدوای هەڵبژاردنەکانی عیراق یەکلایی دەبێتەوە و

كاره نهێنی و هاوپەیوەندیەكانی ئێران و عیراق و پیلانەكانی بۆ ئەمریكا و هەمولایەك روون دەبێتەوە، نەك خۆبەدەستەوەدان و تانەلەیك دان و هۆكاری شكستی كاتی خستنە پاڵ یەكتر و هەوڵی تۆڵەسەندنەوەی حزبی و كەسی .
گرنگترین شت و خاڵی یەكلاییكەرەوە ئەوەیە كە مەیلی عەبادی بۆ ئێران دەردەكەوێت، نەك تەنها ئەوە بەڵكو لە ناوچەكەش ئەوە روون دەبێتەوە كە دەسەڵاتی شیعە خۆی لەم هیلالەدا فەرز دەكات. لەوێشدا جگە لە هەوڵی برین و قرتاندنی هیلالەكە نەبێت هیچ شتێكی تر لەبەردەم ئەمریكا و وڵاتانی كەنداو و تەنانەت توركیاش دا نامێنێتەوە. هەر لەوێشدا ناخ و بیر و حەقیقەتی دەسەڵاتی عیراقیش بۆ هەمووان دەردەكەوێت، كە جارێكی تر ناگەرێتەوە باوەشی عەرەب و لەوێشدا دیسان جگە لە هەوڵی نەهێشتنی فەرزكردنی ستراتیجیەتی ئیمبراتۆریەتی فارس هیچ رێگایەكیان لەبەردەمدا نامێنێتەوە. ئا لەو كاتەشدا هەمووهەلەكان مەیسەر دەبن بۆ هەموو بریارێكی كورد.

ئەگەر ئەم نامەیەی تیلەرسون لە كاتی بریارە ئازایانە و راست و رەواكەی ریفراندۆمدا وەرگیرابا، ئەوا رێگاكەی ئێمەش زیاتر ئاسانتر و رۆشنتر دەبوو. لە نێو ئەم هیلالەدا جگە لە ئێمە هیچ پێگەیەكی ئاسانتر نامێنێتەوە بۆ هیلال برین و نەهێشتنی بەردەوامی و بەربەست دروستكردن لە پێش بەرژوەندیە گەورەكانی زلهێزەكانی جیهان و ناوچەكەش .

ئیستاش نەچووە بچێت، بەرگەگرتن بەم وەزعەوە دەمانگەیەنێتە ئەو رێگە فراوان و دەرگا كراوەیەی كەلە ئاسۆی نزیكماندا دیارە . بێمنەتی ئێرانیش لەم كاتەدا لە دەرئەنجامی هەڵە و كەموكورتیەكانی ئەمریكا و یەكگرتنەوەی بەرژوەندیەكانیانە لەم كاتەدا. كاری كتوپری و خێرای پێویست بە تاكتیكی وڵاتان و ئامانج خوێندنەوەیان لە ئەستۆی كورد و عەقڵمەندانی كوردستانە نەك ئاڵودەبوانی كاری حزبی تەسك و كێبركێی نابەجێی ناوچەیی و حزبی، بۆ بونی خەتی سوور و بنەمای جێگیری نەتەوەیی و نیشتمانی . بۆیە هیلالی شیعە بە كوردستان نەبێت ناپچرێت و هیچ هۆكارێك و بەربەستێكی گەورەشنیە كە نەهێڵیت دروست بێت، مەگەر لێدانی ئێران لەلایەن ئیسرائیلەوە كە ئەوەش بەدیهێنانی ئامانجەكانی كورد ئاسانتر و نزیكتر دەكاتەوە .

سـ□د□يـ□كـ□ ش□□ش□□كم لە نێوخۆمدا هەڵگرتووە! … عەبدوڵڵا سلێمان- (مەشخەڵ)

بەيادى سەد ساڵەى بەرپابوونى شۆڕشى ئۆكتۆبەرى مەزن ….

سەدەيەكە ئەگێڕمەوە چيرۆكى كەوتن و هەستانم
سەدەيەكە ل□ نێو زەرياى تەنياييدا هاوپشتيم و
كانياوم بۆ وزەى خەبات و كەستانم
سەدەيەكە هاوارى بەرزم لەسەرزار
هێزى ئەژنۆم بۆ هەنگاوى چارەنووسسازى كرێكار
سەدەيەكە من ميلۆدى گۆرانييەكم بەسەر لێوى زنارەوە
گڤەيەكم لەسەر سينەو بەربەرۆكى كەنارەوە
لە پێدەشت بێ يان لەسەر چيا
ئاڵايەكم لەسەر دووندى خەباتى سوور دەڕوانمە چوارگۆشەى تاريكى دنيا
ورد دەبمەوە لەو پەرجووەى كۆيلەتى كرد بە ئەفسانە
لەو تێكشانە جوانانەى سينەى سەردەم كە هەناسەى تيا تاسانە
سەربردەم باڵندەيەكە لە ئاسمانى ژيانى چەوساوە نەبێ لێك نادا باڵ
من ئەو دۆسييە دانەخراوەم
هيچ خەونێكم نانێمە چاڵ
سەدەيەكە برينێكم سەردەكێشم بە حەوشە و ناوماڵى يەك يەكى كارگەران
دەبمە باسى سەر سفرە و نان
ئەو مۆتيق□م هەر دەچمەوە لاى لينين و دەبمە كتێبێ لە خەندە
دەبمە ئاوێنەى هەتاو و ئەو ئاسۆيەى كە ڕزگارى پێوە بەندە
سەدەيەكە من بەپێوەم بازووم وەك جاران بەگوڕە
بۆ تينوێتى دەمى ژيان
ڕوحم لێزمە بارانێكە و زۆر بەخوڕە
سەدەيەكە مژدەى پێچراوم لە هيوا
تروسكەى ئەو چلچرايەم تاريكى تار دەكا لە لووتكە و لەشيوا
سەدەيەكە پەنجەرەى هيچ تاسەيەكم نەبينيوە
ئاونگى ڕزگاربوون نەنێتە سەر ديدە
سەدەيەكە شيعرێكى ئەزبەركراوم

وشەکانم هەتوانن بۆ زامی ژیانی ئینسانی ستەمدیدە
کە گوڵێک لە ئینجانەی هەوێنی خەباتی چینایەتی کرێکاران دێتە
وەرین
من توووەییم سەردەکا و دەبێتە لافاوی ڕق و
نەعرەتەم دەنگ دەداتەوە بە پانتایی دونیای بەرین
سەدەیەکە بوومە بە چاو
بوومە بە خەون
بە کتێب و
بەهەتاو و
تروسکەی هیوام بەخشی□وە تاوەکو ژیان جوانتر بێ
تا زاری ئازادی بێ ترس ڕەوانتر بێ
سەدەیەکە دەریایەک فرمێسکی چاوەڕوانی و بێکەسیی
حەمامێک لە خوێنی جەنگ و
شارێک لە گۆڕستان بوون بە ناسنامەی سەفەرم
ڕێگاکانیان لێ قفل دام تروسکەی چاوانیان بردم
خۆزگەکانی دڵیان دزیم
دایان بەدەم ڕەشەبای ڕەشی خۆیان و قەت نەمردم
سەدەیەکە پەرجووی بوونم بەهارێکی نوێیە بۆ ژین
هەرچی ڕۆژە دادەگیرسێم گڕم بەردەبم لە تاوان
هەتا ئینسان هەموو یەکسان وەک یەک بژین
سەدەیەکە جریوەی باڵندەی ئومێدێکم گەورە
سێبەری ژێر کەپری هاوینم بۆ بازووی کرێکارانی جەربەزە
سەدەیەکە سەدای سروود و
هاواری یاخیبوونم لەلا بەرزە
لەهەناوی ڕۆژەکان تەمی سەر شۆستە و
کاژێڕی کارخانەی لێوار شارانم
لێزمەی بەهێزی بارانم
سەدەیەکە من لە بۆتەی باو□□کدا دەتوێمەوە
کە بەر لەوەی بەرپا ببم
نەبوو هێندە دەنگوباسی
لە ژینێکدا چاوم پشکوت
کە ئاسمانی لێوانلێوە لە غەدر و زوڵم و کەساسی
ئەمێستاکەش پەپوولەی پێکەنینی خۆم لەسەر گوڵی لێوی مناڵی کرێکار
ناگۆڕمەوە بە لێشاوێک قاقا و کێوێک لە زەردەخەنەی ژێردەستی
ماچی نەشمیلێکی ئاڵای سوور بەدەستی سەر جادەکان
دەکەم بە تابلۆی پڕ عەشقی شاری جوانی و خۆشەویستی
سەدەیەکە پەڵەی هەورم دووند و سەر لووتکەی خەباتی چەوساوەکانم

گرتووە
لە ئاسمانە بەرزەکانی تێکۆشانا بە سەدان خۆزگەی جوان جوانم
بە نێو باخچەی دڵی ئینسان داگرتووە
بە پردی مەحاڵا سەرکەوتم و نەکەوتم
بووم بە دار و بووم بە ئاو و بووم بە لافاو
بووم بە خەون و دڵنیایی
وەکو ڕووبار لرفەم دەهات ڕام دەماڵی ستەم و غەدر و تەنیایی
شەقامەکانم ماڵی کرد شەپۆڵی هەستانێکی مەزنم دایە شان
هەر بۆ وەی ئازاد و یەکسان بین تەمەن و ژیانم بەخشییە خەبات و تێکۆشان

ئەیلوولی ٢٠١٧

شیلاقە … سەردار جاف

لە کام کونجی
مەینەتەوە هەڵاتووی و
لە سۆراغی چی نوقم بووی …..!!
خەم بەرەو کام ئەپارتیمانی سەوزی بردووی ..؟
باڵەکانت با بە زنەی
چاوەکانم تەڕتەڕ بن و
هیچ قانگ نەدرێ
لە کام زەنوێرئاوای نامۆ سەرهەڵگرتووی
دیەکانت ئێستا ئاشنای سەوزی درەخت و سروشتە
کەچی ئازیز تۆ لە خەزان
خۆت دەرخست و درەنگ هاتی
ژاڵە سەر زاری تەنیوم
خورپەیەکی کەللەسەر و تیلمی پلانی ئەو دڵەی
لە سارایا رووتبوومەوە
ئەوکی وشکم ………. تینوو ..تینوو …
لە خۆرئاوا هەڵهاتیت و
لە دەمما تەڕ وەك نەباتی
ئەی شیلاقە جوانەکەی من

زۆر دەمێکە چاوەنواڕم
لە بەهاران جوان دەبیت و
پاییزانیش باڵەکانت دەقرتێنی
دەزانی سەهۆڵبەندانی ئەم گەرمایە ……..
چ ئاشوب و وەیشوومێکە
لە گەڵ شەپۆلی دەریادا ، مت مت دەبی و لرفەت کپە
بە هەنسك و هەستەکانما روحی جوانت دەچرپێنی

2017 / 11 / 12
ئەڵمانیا